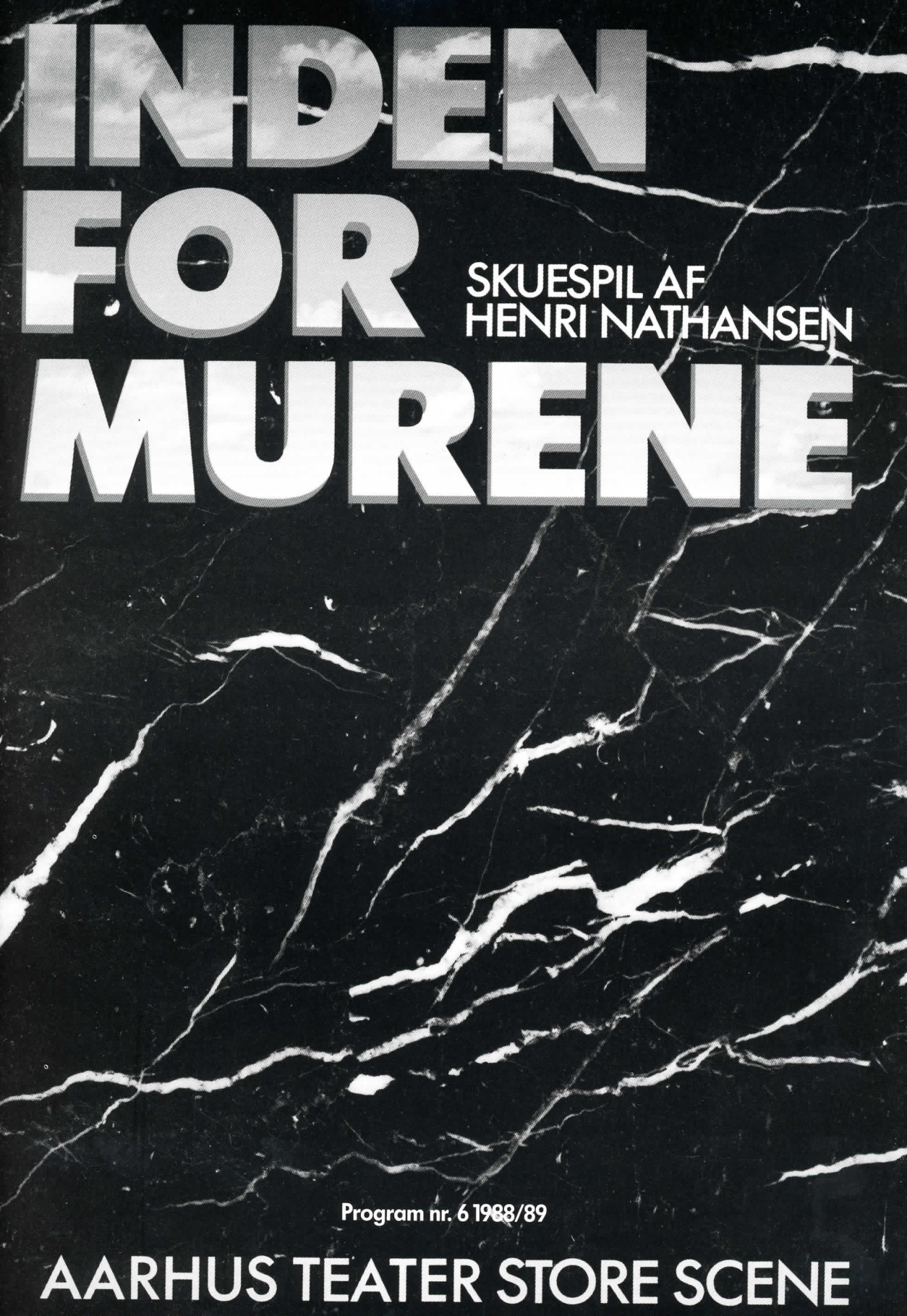

INDEN FOR MURENE

SKUESPIL AF
HENRI NATHANSEN

Program nr. 6 1988/89

AARHUS TEATER STORE SCENE

Søren Elung Jensen, Aksel Erhardsen,
Edith Thrane og Lone Rode

MAN –

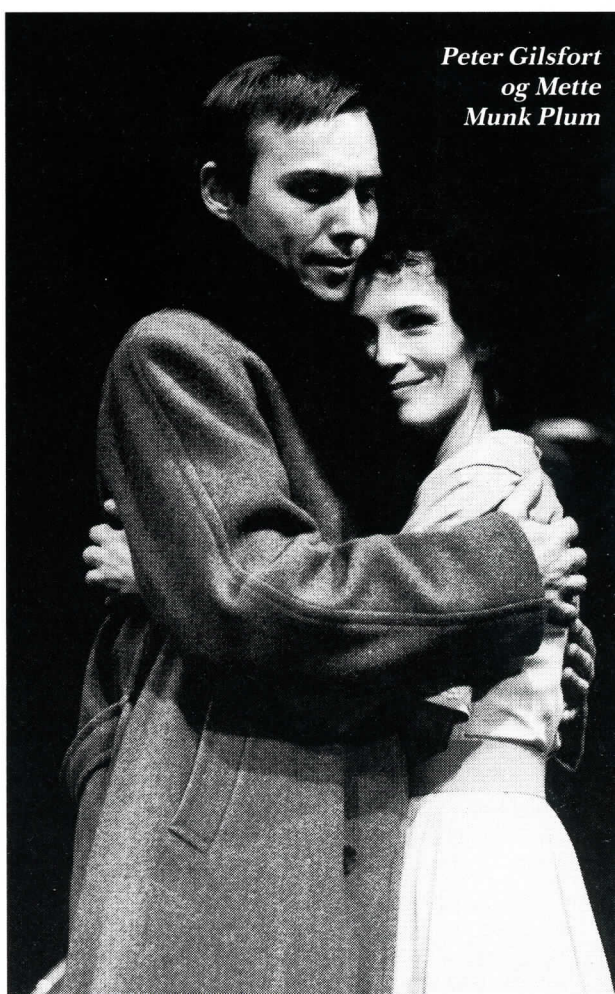
Man siger ... og Enhver det tror,
Man véd ... og aner ikke Spor,
Man standser ... hvor de andre glør,
Man fester ... og en Mand blir stor.
Man samles ... om et Middagsbord,
Man mener ... i et fælles Kor,
Man smelter ... for en Smørtenor –
Man sørger ... med et Hatteflor.

Man spørger ej om *hvad*, men *hvem*?
Man siger ikke: *vælg*, men: *stem*!
Man holder sig en Dør paa Klem,
Gaar ud og ind, ej lige frem.
Man gaar den Vej, der er bekvem,
Man lover højt – og tænker: glem!
Man regner: to og to er fem –
Og gør sin Nabo Storeslem.

Man vil helst dét, man ikke kan,
Man føler helst med sin Forstand,
Man bygger helst sit Hjem paa Sand,
Des lettere man flytte kan. –
Og hvis man fra en lille Mand
Blir hævet op i Rang og Stand,
Der skrevet staar i Skjoldets Rand:
Et Ord er Ord – en Mand er *Man*.

H.N.

Peter Gilsfort
og Mette
Munk Plum

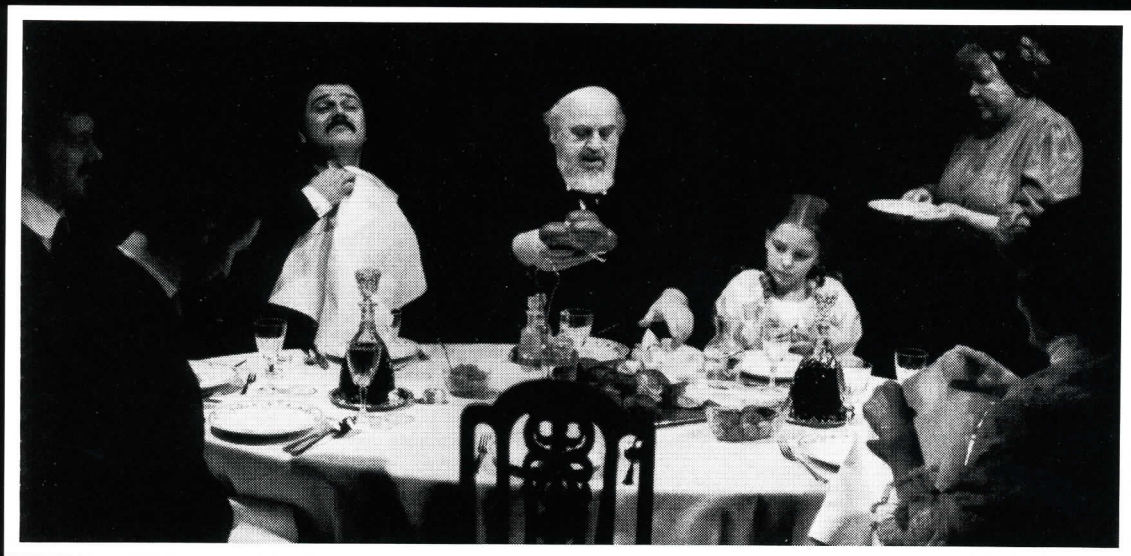
»INDENFOR MURENE«

Af Henri Nathansen

Iscenesættelse: EYUN JOHANNESSEN

Scenografi og kostumer: CLAUS ROSTRUP

Lysdesign: PEDER JACOBSEN

Medvirkende:

Gl. Levin:	AKSEL ERHARDBSEN
Sara Levin:	EDITH THRANE
Hugo:	CASPAR KOCH
Jacob:	KIM VEISGAARD
Esther:	METTE MUNK PLUM
Sara:	MIKALA HYLDIGDAL/MERIAM ELGALAI
Dina:	JOAN MARQUARDSSEN
Meyer:	PEDER HOLM JOHANSEN
Jørgen Herming:	PETER GILSFORT
Etatsråd Herming: ...	SØREN ELUNG JENSEN
Fru Herming:	LONE RODE

Statister: EDITH RASMUSSEN, WILLY KNUDBSEN, ELLA KRISPIN

Forestillingens varighed ca. 3 tim. 10 min. (incl. pause)

Henri Nathansen

Af Frederik Schyberg (1938)

Henri Nathansen har længe været tavs i Litteraturen. Litteraturen har ogsaa været tavs om ham. Saa meget mere Grund er der til at bryde denne Tavshed og hylde en stille Dig-

ter, en fin Skribent og et fornemt Menneske for, hvad han har betydet for dansk Litteratur og dansk Teater i den forløbne Menneskealder, at karakterisere den aldrig karakteriserede. Det store Publikum kender Henri Nathansen fra »Indenfor Murene«, der stadig og med Rette opføres paa Teatret, allerede hører til vor Teaterdignings Klassikere. Et mindre Publikum kender ham fra »Hugo Davids Liv«, den store Kunstner- og Jøde-Roman, der kan taale at nævnes ved Siden af Henrik Pontoppidans »Lykke Per«, ikke naar den i Almengyldighed, men giver tidstypiske Træk i en sluttet og poetisk Form og danner et uundværligt Supplement til Pontoppidans store danske Livsbillede.

Tilsammen giver de to Romane en Helhedsfremstilling af dansk Samfunds- og Kulturliv i Brydningsaarene mellem Fortid og Nutid. Pontoppidan staar, naar man betragter hans samlede Forfatterskab, mere over sit Stof end Nathansen, der er dybt forankret i det, dybt bundet af det. Pontoppidan er Dommer, Folkeopdrager og Folkerevser – Nathansen er *Bekender*. Nogen Førerskikkelse blev han aldrig, fordi han ikke kunde gøre Springet

Kort biografi

Henri Nathansen blev født den 17. juli 1868 i Hjørring som næstældste søn af den jødiske grosserer Herman Nathansen og Henriette Mendel - og som det yngste barn ud af en børneflokk på enogtyve. Faderen var patriarkalsk og noget af en hustryran, men mildnet af den både blide og myndige mor.

Hjemmets særegne atmosfære har Henri Nathansen ofte skildret, bl.a. i romanerne *Flo-den* (1902) og *Mendel Philipsen & Søn* (1932), og ikke mindst i skuespillet *Indenfor Murene* (1912).

På grund af faderens svigtende forretning flyttede familien til København, hvor Henri Nathansen i 1886 blev student fra Efterslægtsselskabets skole.

Meget tidligt fik teater og litteratur Henri Nathansens store interesse, men manglende til-

skyndelse og stædighed fik ham istedet til at studere jura. I 1892 blev han cand.jur. og dommerfuldmægtig på Frederiksberg, og i 1899 giftede han sig med Johanne Henrika Kirstine Jørgensen.

Få år efter - i 1902 - brød Henri Nathansen op fra sin trygge tilværelse, deponerede sin advokatbestalling for helt at leve som forfatter, og i 1905 debuterede han som dramatiker på Det Kongelige Theater med farsen *Mo'r har ret* - efterfulgt af

ud over sin Generation og vise nye Veje. Han kendte de gamle for godt. Han er en typisk Skikkelse fra, hvad han selv har kaldt »Overgangstiden«. Det passer paa ham, hvad han i 1928 skrev om *William Bloch*: Han stod som en Lyttepost paa Grænsen mellem det Gamle og det Ny. Skridtet over Grænsen kunde han ikke tage. *Slægtsmærket sad ham for dybt i Hjertet* ...

Henri Nathansen kom sent ind i Litteraturen. Han var 34 Aar; gift og cand. jur., før han brød Broerne af bag sig til den borgerlige Tilværelse for – i fuld Bevidsthed om Konsekvenserne – helt at hellige sig Kunsten. Alle hans Bøger handler om et Brud. Hans »Helte« er alle Folk, der brød ud. I Skildringen af Forudsætningerne derfor og Følgerne deraf ligger hans Styrke og hans Egenart.

...
... Henri Nathansen vilde ud – og kom det. Men sværere end at bryde ud er, naar man først er det – at finde hjem. Hjemlængslen spiller sin dybe Melodi gennem alle hans bedste Arbejder.

Hjemmets Motiv er Længselsmotiv i hans Digtning. Og Hjemmet vil for Henri Nathansen sige først Familien – men dernæst, og heri ligger baade hans Begrænsning og hans

Styrke, *Racen*. Henri Nathansen har grebet meget dybt i sin Behandling af det dansk-jødiske Slægtsproblem. Han fortsætter værdigt Goldschmidt i Litteraturen. Men han overgaar ham i Behandlingen af det *specielle* Problem. Han rører ved de dybeste og væsentligste Sandheder – som han har naaet gennem en pinefuld, respektindgydende, selvransagende Proces. »Hvad *skal* vi med det Jøderi i Litteraturen«, spurgte Georg Brandes, da Nathansen første Gang – i Romanen »Floden« fra 1902 – rørte ved det, der skulde blive hans Forfatterskabs Hovedmotiv. ... Om »Jøderiet« blev han og Brandes aldrig enige. I sin

Bog om Georg Brandes giver han en fængslende, æggende Skildring netop af deres Stridigheder om dette Problem. Brandes, »Evropæeren«, gav sig ikke, men Nathansen, Zionisten, fik Ret ...

... Han debuterede som Skuespilforfatter med den teknisk overlegne tre Akts Farce »Mor har Ret«, 1905, en Parodi paa Frihedstemaet; den unge Lærer Erik Ramsing springer op som en Løve, men falder ned som et Lam og bliver hjemme i Kakkelovnskrogen under Busten af Darwin. Stykket er lystigt, men bittert ...

fortsættes næste side

Galgenshumoristisk kommentar i brev til forfatteren og kritikeren Chr. Rimestad (1905)

»Lad enhver kæmpe for sig og sit. Altfor ofte er en daarlig Poet blevet taget under Armene af en Fører, der dannede Skole og hvervede Tropper, som vilde lystre Parole. Og altfor ofte har en Skole eller Gruppe i Kraft af den haarde Næve slaæet ned, hvad der ikke passede i dens Kram. Undertiden har Navnet Skole eller Gruppe kun været Skærmbret for en Klike, der sad bænket om Fadet og ikke vilde slippe. Fænomenet har haft sin Blomstringstid herhjemme, men det vil atter og atter genopstaa i Følge Loven om Ukrudtets Forplantning. Og hvad nytter det at stride imod? Ogsaa Kritikere og Literaturhistorikere skal jo leve. Og de vil trolig blive ved med at lave Systemer til Brug for Abonnenter og Skolebørn i de højere Klasser. Trods alle Forsøg paa at rubricere, passe ind og skyde ud vil Kunsten gaa sin Gang. Den vil saa' og høste, sprede og samle paany.«

H.N.

syv skuespil inden for de følgende ti år, heriblandt de tre væsentligste *Daniel Hertz*, *Indenfor Murene* og *Dr. Wahl*.

Fra 1909-11 var Henri Nathansen fast sceneinstruktør ved Det Kongelige Teater, og det var først og fremmest teatret, der kom til at præge hans liv og forfatterskab gennem fortsat instruktørvirksomhed (bl.a. på Dagmar-teatret) og som teater-skribent og -kritiker.

I 1917 udkom den store firebinds dannelses- og skuespil-

lerroman *Af Hugo Davids Liv*, og i 20'erne fulgte hans enestående kunstnerportrætter af blandt andre skuespillerne *Karl Mantzius* og *Olaf Poulsen*, af instruktøren *William Bloch* og af *Georg Brandes*.

I en række kronikker i Politiken - *Breve fra en øde Ø* (1927) - gav Nathansen perspektivrige rids af Danmarks åndelige liv i teatret og litteraturen. I 1928 udsendte han tillige en digtsamling, og i 1932 fulgte hans sidste roman om slægten *Mendel Phi-*

lipsen & Søn.«

Henri Nathansen blev tidligt engageret i den zionistiske bevægelse og virkede tillige som foredragsholder og debattør inden for den jødiske menighed.

Der var stille omkring Henri Nathansen i lange perioder af hans begivenhedsrige liv, indtil hans selvmord - i 1944 som flygtning i Sverige - under indtryk af nazismens pres og den historiske udvikling.

J.H.

... Men Nathansen er selv fanget i det Problem, han til at begynde med satiriserer saa overlegent over. Bordet fanger, Hjemmet fanger; hele Rækken af hans paafølgende Skuespil, »Affæren« og »Dr. Wahl« alene undtaget, handler om Umuligheden af for Alvor at gøre sig fri; der gaar en lang raslende Lænke af Afhængighed gennem »Den gode Borger«, »Daniel Hertz«, »Danas Have«, »Drømmen« og »Indenfor Murene«. Forfatteren raser, skærer Tænder, vrænger og græder, men Lænken er der og bliver der. Familiesuppen staar dampende paa Middagsbordet med sin liflige Duft...

... »Indenfor Murene« er Nathansens mest positive Skuespil, derfor blev det hans største Sukces. Det er varmt, hvor de andre er kolde. Men hans Stykker er alle som ét glimrende skrevet. Han er Teknikeren fremfor nogen blandt sin Samtids Dramatikere. Hans Repli-

ker lyner som dragne Klinger, og lyner de af og til mindre, skyldes det kun en Hang til Overciselering, der var en Følge af hans Interesse for Sceneinstruktionens Kunst, den »intime« Instruktion, der – som en Udartning af William Blochs forfinede Kunnen – søgte at presse Nuancer ud af saa at sige hvert eneste Ord, der blev sagt.

Til Tider bliver den nathansenske Intimitet en Intimitet med Højttaler, hvilket ogsaa kan

Uddrag af et brev (1907) fra Harald Kidde til vennen Henri Nathansen om modsætningen mellem det 19. og 20. århundrede – en konflikt, der afspejles i begge forfatterskaber.

»Hvorfor er Folket døv for, hvad vi skriver? Fordi vi skriver om »Sjæle«, og de har ikke Sjæle, dem mistede de ved Konfirmationsalderen, med eller mod deres Vilje, de gik over i Redskaberne, »Tingene« – hører de nu om dem, harmes de eller de trækker ligegyldigt på Skuldrene: »Godt nok for Fruentimre og Dagdrivere, men vi Arbejdere med Murske eller Kontoristpen, hvad ved vi om sligt? nej, fortæl os om andres Arbejde, Bondens, Købmandens – Tal om »Ting«! Eller helt tie!« Og dog maa vi blive ved at dyrke hin sarte Blomst, der hedder »Sjæl«, uden hvilke Menneskeheden tilsidst vil blive glubsk som Maskiner eller Dyr.«

hænge sammen med den særlige Spillemaade i Det kgl. Teaters Kæmperum, som alle hans Skuespil er beregnet for...

... I Nathansens Dramatik staar »Den gode Borger« og »Dr. Wahl« paa hver sin Side af Hovedværket »Indenfor Murene«. Det ene karikerer hans sødmefulde Familieidyl – det andet korrigerer bittert hans optimistiske Vision af Fred og Fordragelighed mellem Menneskene...

... Henri Nathansen har med en i Litteraturen næsten enestaaende Aabenhed erkendt og bekendt sin Jødedom som sit Problem, paa én Gang sin Stolthed og sin Smerte. Der var Tider, hvor man syntes, der kunde blive noget baade ubluferdigt og paatrængende ved denne bestandige »Bekenden«...

Men Nathansen saa dybere i Tingene, da han forstod, at der er Problemer, som kun vokser, hvis de forties...

... Uden hans jødisk psykologiske Arbejder vilde vi være fattigere i vor Menneskekundskab, vor Forstaaelse og dermed i vor Menneskelighed.

(Uddrag af Politikens kronik, 16/7 1938)

Fra Aarhus Teaters opførelse af »Indenfor Murene« i 1953/54 ses Lillian Tillegreen, Eva Karitha, Ulf Stenbjørn, Gunnar Lemvig, Erik Henning-Jensen, Ove Steen Müller, Lone Tousgaard Jensen og Agnete Arne-Jensen

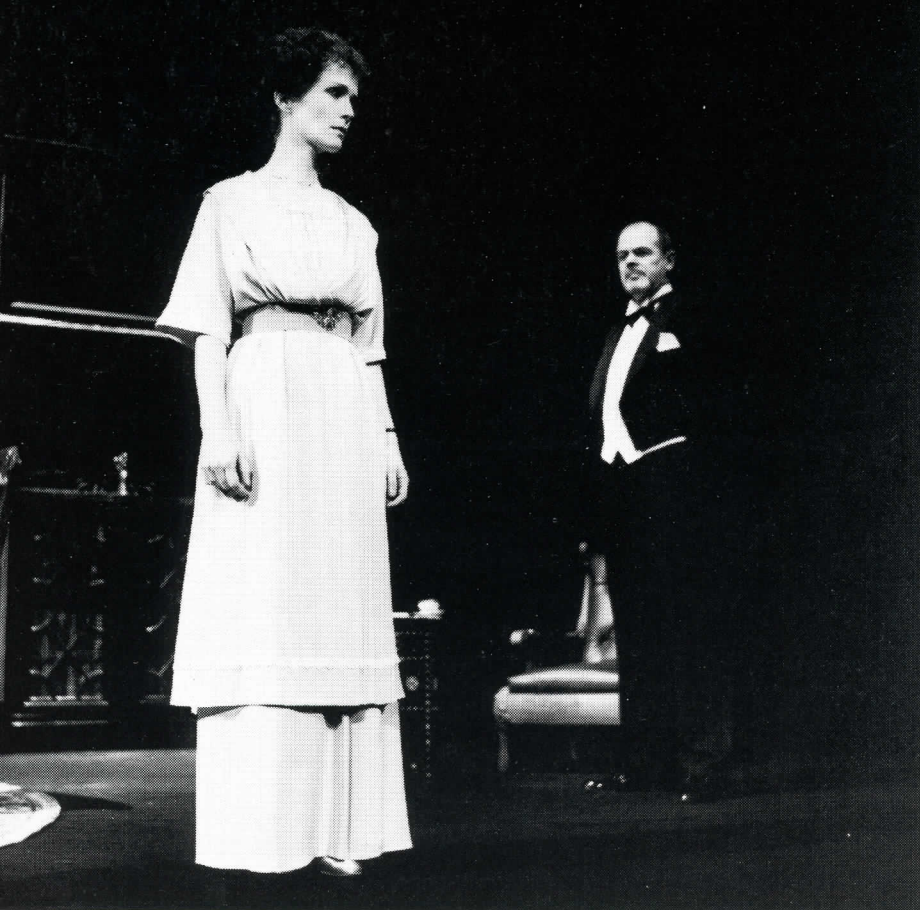
*Edith Thrane og
Mette Munk Plum*

Edith Thrane, Kim Veisgaard, Aksel Erhardsen og Caspar Koch

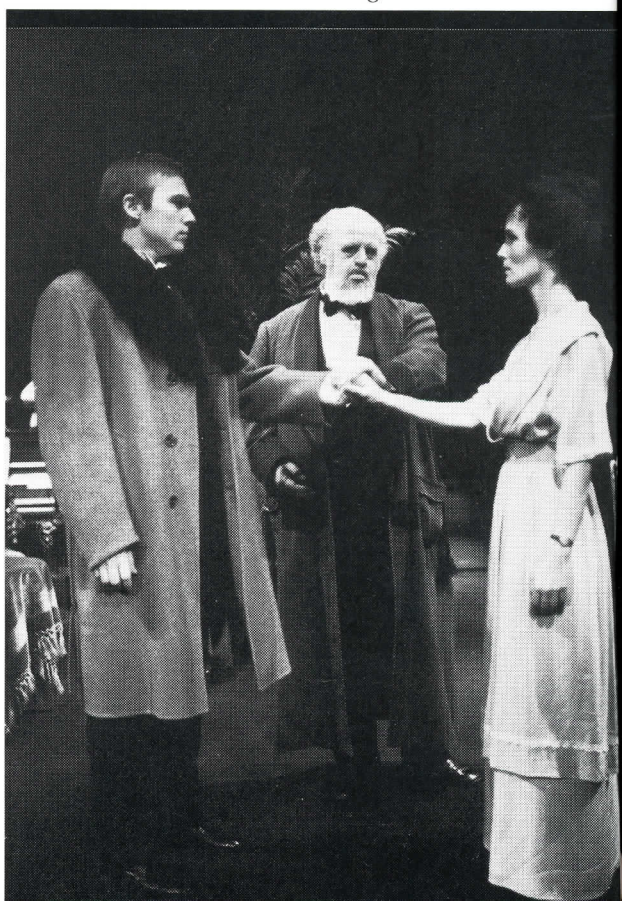

*Mette Munk Plum og
Søren Elung Jensen*

*Peter Gilsfort,
Aksel Erhardsen
og Mette Munk Plum*

*Edith Thrane og
Aksel Erhardsen*

Omkring uropførelsen af Indenfor Murene

I december 1984 kunne Mosaik Troessamfund fejre, at der havde været afholdt jødisk gudstjeneste i Danmark i 300 år. I den anledning blev der afholdt udstillinger, der hed »Indenfor Murene«, og der er blevet udgivet en bog med samme titel.

Ingen har været i tvivl om, at titlen »Indenfor Murene« er taget fra Henri Nathansens skuespil af samme navn. Det er ganske usædvanligt, at titlen på et skuespil i den grad indgår i vort sprog, at alle er klar over emnet, når de hører titlen på skuespillet.

Var man på Det Kongelige Teater straks klar over, hvilken succes, stykket ville få? Spørgsmålet kan besvares ved at læse, hvad censor skrev, da Nathansen havde sendt stykket til Det Kongelige Teater. Det har ikke tidligere været offentliggjort. Censor hed Otto Borchsenius, og han skrev den 30. oktober 1911 følgende til teaterchefen P. Weis:

»Naar den kendte Forfatter ønsker dette Skuespil opført paa Det Kgl. Theater, vil der hverken af digteriske eller sceniske Grunde kunne rejses Indvendinger mod at efterkomme hans Ønske.

Det Kgl. Theater har haft saa megen Ære og Glæde af et Par af hans Skuespil, at et nyt Arbejde fra hans Haand – når ikke særlige Forhold er til Hinder – maa have Krav paa Antagelse og Opførelse under hans eget Ansvar.

»Indenfor Murene« er lige saa vel gennemført som smukt tænkt. Konflikten – Spørgsmaalet om en Jødes Ægteskab med en kristen Pige eller om-

vendt – og deres Børns Opdragelse i den ene eller den anden af Forældrenes Tro – er vel ikke nyt, hverken paa Scenen eller i Litteraturen. Men Forf. har baade med Følelse og – hvor det er muligt – med Lune skildret de ejendommelige jødiske Egenskaber, Hjemfølelsen, Slægtstroskaben, Pieteten, Traditionen.

De forskellige Typer er karakteristisk individualiserede, de gamle staar skarpt overfor de unge, og Tonefaldet i Replikken har et ægte og troværdigt Præg.

Den i og for sig lidet sammensatte Handling rummer et virkningsfuldt dramatisk Sprængstof. Selv den vanskelige Afslutning og Løsning af Knuden er tilfredsstillende. Maa ske er dog den kristne Bejler en Kende for ubetydelig. Han træder for meget i Baggrunden overfor de talrigere og mere aktive Jøder.

Fuldt ud retfærdigt er næppe

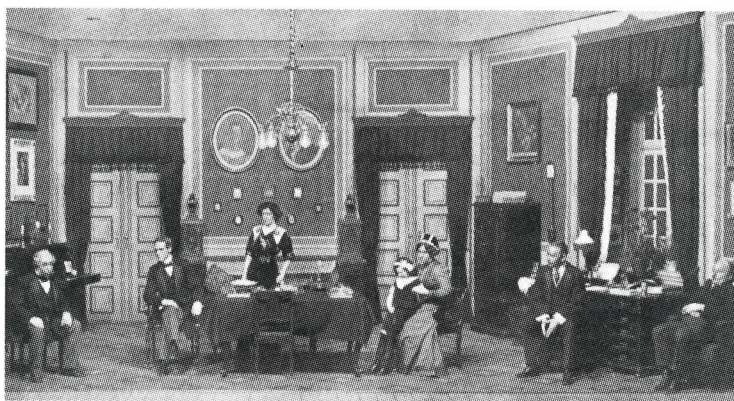
Til minde om Aarhus Teaters nylig afdøde bestyrelsesformand, Mogens Bille, bringer vi hans artikel fra Dansk Jødisk Historie, nr. 21 (1986)

heller Sol og Vind delt imellem de stridende Parter. Den gamle Statsraad Herming er – i særdeleshed i opgøret med den gamle Levin – lidt for usympatisk.

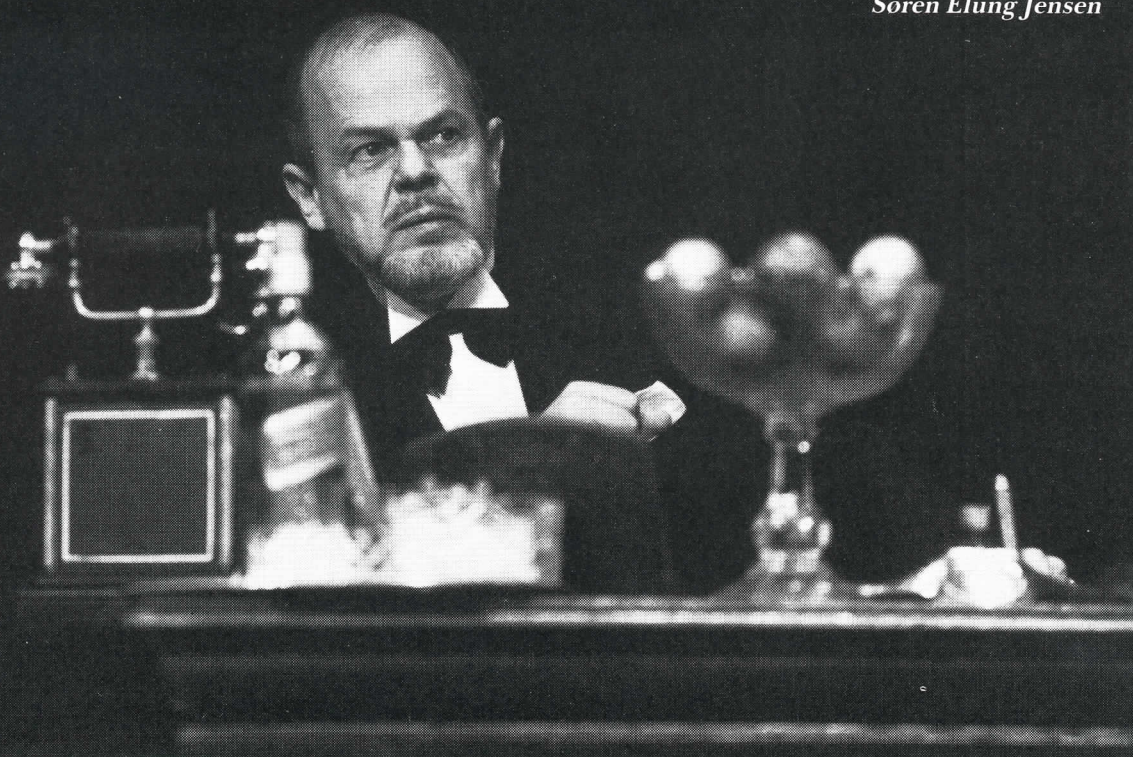
Et og andet turde mildnes her, at Skuespillet ikke skal gøre Indtryk af et jødisk Forsvars-Indlæg. Og naar den unge Herming erklærer, at hans Børn »hverken skal blive Jøder eller Kristne, men Mennesker« vil denne abstrakte konfessionsløshed vække Modsigelse til begge Sider.

Hvad der mest har undret mig – og hvad jeg frygter for med Hensyn til Skuespillets eventuelle Sceneheld – er, at det virkelig to Slægter efter M. Goldschmidts »En Jøde« endnu er tænkeligt, at Mage- og Tros-spørgsmålene Jøder og Kristne imellem kan føre til saa al-

fortsættes næste side

Henri Nathansen: Indenfor Murene, I. opførelse på Det Kgl. Teater 1912. M. A. Goldschmidt skildrede i sit forfatterskab jødernes første forsøg på at opnå accept i det danske samfund. I Henri Nathansens skuespil og romaner var personerne kommet yderligere et skridt på vejen til assimilation. Det er således næsten acceptabelt for familien Levin i sidste scene at lade datteren og den kristne unge mand få himanden, hvilket næsten automatisk ville medføre, at hun assimilerede sig.

Omkring uropførelsen af »Indenfor Murene«

fortsat fra forrige side

vorlige Katastrofer. Forf. har imidlertid udtrykkelig tidsfæstet sit Skuespil til vore Dage. Selve 1911 nævnes i Dialogen.

Jeg er alligevel ikke ganske sikker paa, at Jøder absolut vil være ham taknemmelige over hans Indlæg. Det er en Kendsgerning, at Jøder er meget ømtalelige overfor scenisk Fremstilling. Den Behandling, de har lidt paa Theatrene i Hundreder af Aar, gør det forstaaeligt.

Den Dag i Dag har dramaturgiske Forfattere en Uvane med Hensyn til jødiske Karikaturer. Jeg har ofte her i mine Censureringer haft Lejlighed til at paatale og fraraade den gamle Latterliggørelse. Men jeg skulle være tilbøjelig til at tro, at Ømtaleligheden ogsaa strækker sig til venligsindede Gengi-

velser af deres Liv og Ejendommeligheder.

Et Skuespil som det foreliggende, der udelukkende er jødisk, kunne jeg tænke mig ikke ville være alle Jøder lige velkomment. Imidlertid indrømmer jeg, at en jødisk Forfatter kan kende de nutidige Forhold bedre end Jeg. Jeg minder kun om de jødiske Domme, der fælt om Goldschmidt, lige fra »En Jøde« til »Avromche Natertgal«.

I Modsætning hertil omfattedes vel de jødiske Partier i Nathansens egen »Daniel Hertz« med levende Interesse. Men det var væsentlig kun en enkelt Episode. I »Indenfor Murene« er det hele Milieu jødisk.

Jeg nærer imidlertid ingen Tvivl om, at Det Kgl. Theater bør bringe dette Skuespil frem. Maatte Theatret faa Glæde deraf!

Ærbødigst Otto Borchsenius.«

Otto Borchsenius var således glad nok for stykket, men havde sine betænkeligheder. Hvordan blev det så modtaget af pressen og af publikum?

Den 7. april 1912 skrev Nathansen i et brev til Henrik Pontopidan, at stykket var blevet en enorm succes. »Der har hidtil været udsolgt hver Aften og saa godt som alt til dobbelt og forhøjet Pris. Og det skønt Kritikken var mig ugunstig, navnlig Leopold og Poul Levin, som smæder mig og hele min Produktion i Illustreret Tidende. Men han gør det naturligvis som alle Hadere saa grovt, at Slaget har ramt ham selv og gavnet mig«.

Anmelderne kunne således ikke lide stykket, men det kunne publikum. Altså endnu en bekræftelse af, at en teateran-

*Søren Elung Jensen, Aksel Erhardsen,
Edith Thrane og Lone Rode*

Omkring uopførelsen af »Indenfor Murene«

meldelse ikke er nogen varedeklaration.

Hvad er så forklaringen på, at »Indenfor Murene« er blevet en solid succes ikke alene her i landet, men også i udlandet for eksempel i Tyskland indtil 1933?

Der er nok flere, for eksempel at stykket har nogle gode skikkelser som gamle Levin og hans prokurist Meyer. Det er klassiske roller, som enhver skuespiller må drømme om at prøve kræfter med.

Stykket gengiver den gammel-dags københavnske atmosfære. Det er en folkekomedie, man samles om måltidet. Der er glæden over børnene, og gamle Levin vil ikke have, at lyset skal brænde unødigt, han siger »Jeg slukker lyset i loftet«, men da han er gået i seng, tænker hans kone det igen. Da hun senere pludselig husker det

elektriske er tændt, udbryder hun »Vorherrebevares« og slukker det. Ja, det er et stykke, hvor vi hyppigt oplever genkendelsens glæde.

Skuespillets centrale problem er konfrontationen mellem det jødiske og det kristne. Her vælger zionisten Nathansen den typisk danske løsning: konfrontationen flades ud. Vi forlader teatret med forventning om, at Esther nok alligevel skal få sin dr. Herming.

Her i landet går ortodoxien i opløsning. Herre Gud, det drejer sig kun om, at de to unge tilhører hvert sit trossamfund. Lad os nu være rimelige, de unge skal have lov til at få hinanden. Vi er ikke skabt af det stof, hvor religiøse modstandere sprænger hinanden i luften som for eksempel i Irland.

I det hele taget kan vi godt lide,

at konflikter jævner sig, og det er vel i grunden ikke så værst. Politiske modstandere kan nok på talerstolen være dybt uenige, men det er naturligt, at vi bagefter drikker kaffe sammen.

Familien Levin er ved at tilpasse sig det danske samfund. Den lever ikke efter de jødiske spise- love, for gamle Levins spiser middag hos etatsråden, hvor de ovenikøbet får skaldyr (3. Mosebog kap. 11).

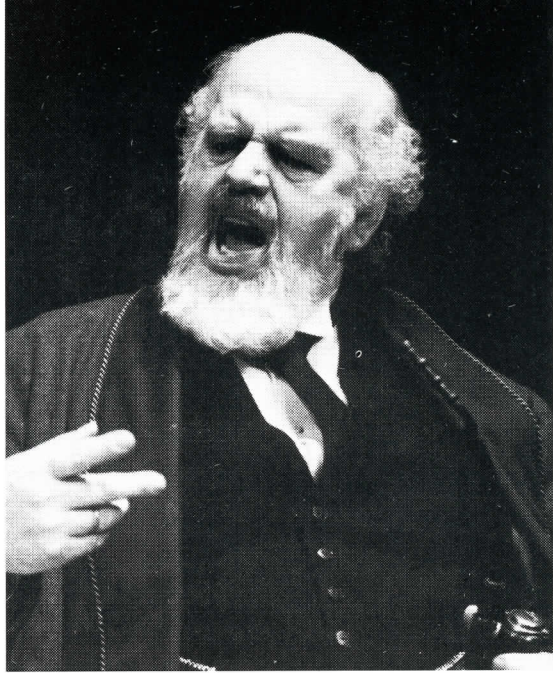
Vi elsker denne familie, der viser vilje til at tilpasse sig vore danske normer.

Om et par hundrede år får den danske nationallitteratur måske et skuespil, som man vil elske, om efterkommerne af vor tids fremmedarbejdere. Hvis de forstår at tilpasse sig vore normer.

Mogens Bille

Edith Thrane

Aksel Erhardsen

Henri Nathansens forfatterskab

Skuespil

Beati Possidentes (Et Forspil - Tilskueren, 1897)
 Lyse Nætter (Dramatisk Situation - Tilskueren, 1899)
 Mo'r har Ret (1904) (Det Kgl. Teater, 1905)
 Den gode Borger (1907) (Det Kgl. Teater, 1907)
 Die Antwort (Dramatisk Situation - Berlin, 1907)
 Daniel Hertz (1908) (Det Kgl. Teater, 1909)
 Danas Have (1908) (Dagmar-teatret, 1910)
 Drømmen (1911) (Det Kgl. Teater, 1911)
 Indenfor Murene (1912) (Det Kgl. Teater, 23/3 1912)
 Affæren (1913) (Det Kgl. Teater, 1913)
 Dr. Wahl (1915) (Det Kgl. Teater, 1915)

Utrykte skuespil

To Magter (Dramatisk Situation/Proverbe - o. 1882)
 Aktieselskabet Caritas (i samarbejde med Louis Levy - o. 1901)
 Ansigt til Ansigt (u.å.)
 Dommen (u.å.)

Romaner/Noveller

I Taage (Novellelistisk Studie - Tilskueren, 1896)
 Mod Aften (Novelle - Tilskueren, 1896)
 Sommernat (Roman, 1899)

Fint Spil (Novelle - Tilskueren, 1899)
 Den forbudne Frugt (Tre Noveller, 1901)
 Floden (Roman, 1902)
 Tre Breve (Novelle - Tilskueren, 1905)
 Ansigt til Ansigt (Novelle - Ord och Bild, 1905)
 Den Lykkeligste (Novelle - Tilskueren, 1908)
 Af Hugo Davids Liv, I-IV (Roman, 1917)
 To Breve (Novelle - Vor Tid, 1918)
 Mendel Philipsen & Søn (Roman, 1932)

Digte

Primavera (Illustreret Tidende, 1908/09)
 Jord og Stjerne (v/Frater Taciturnus - 1928)
 Jyttevers (Børnedigte, 1929)
 Menemto (Udg. Tom Kristensen - 1951)

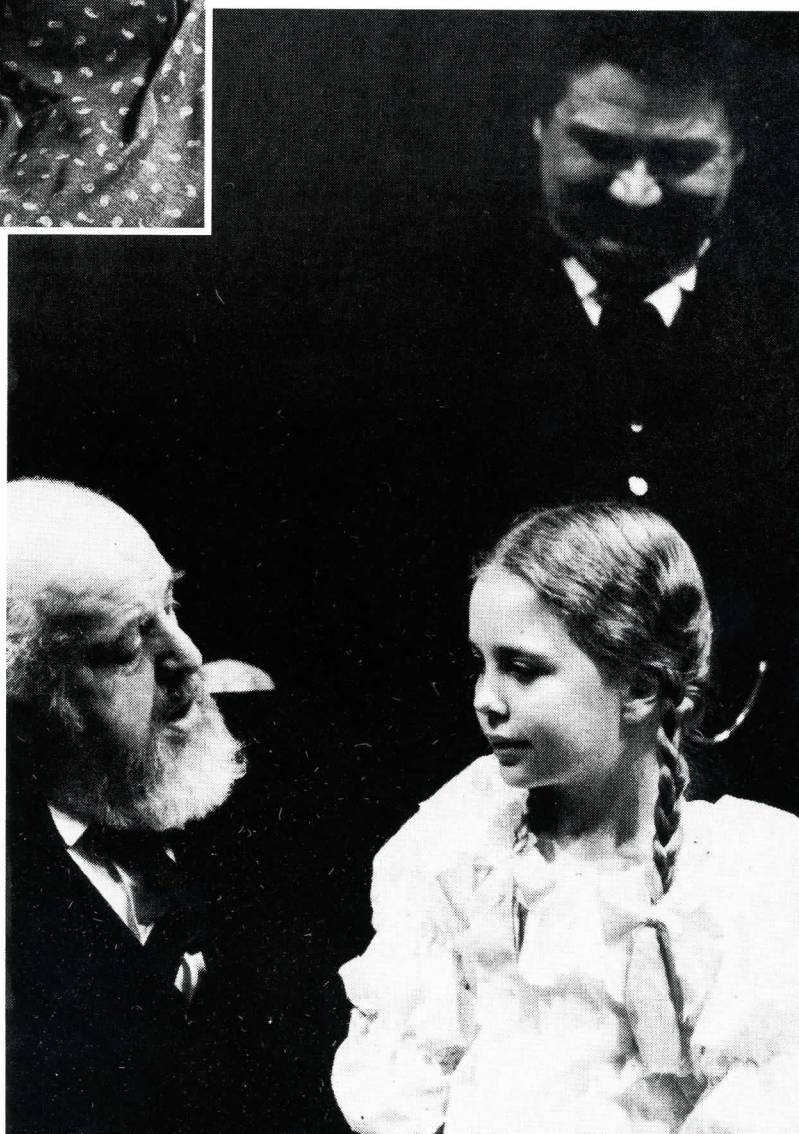
Karakterstudier, Essays, m.m.

Johannes Poulsen og Poul Reumert (1918)
 Protest mod Jødeprogromerne i Polen (Tale, nov. 1918) (Kbh. 1919)
 Karl Mantzius (1926)
 Breve fra en øde Ø (Tolv Kronikker - Politiken, 1927)
 William Bloch (1928)
 Georg Brandes (1929/1950)
 Portrætsstudier (1930) (Bl.a. Ibsen/Pontoppidan/Olaf Poulsen)
 Sigrid Neiiendam (Ord och Bild, 1942)
 Johannes Poulsen (1946)

J.H.

*Meriam El Galai og
Edith Thrane*

*Kim Veisgaard,
Aksel Erhardsen
og Mikala Hyldingdal*

Hvad skete der egentlig omkring 1912?

1911

Pablo Picasso maler *Harmonikaspilleren* - analytisk kubisme
 Marc Chagalls *Jeg og Landsbyen* - surrealistisk ekspressionisme
 Arnold Schönbergs Harmonilære
 Gustav Mahlers sang-symfoni *Das Lied von der Erde*
 Arthur Drews' *Kristusmyten* - benægter Jesu eksistens
 Maeterlinck får Nobelprisen i litteratur
 Gerhart Hauptmanns *Die Ratten* - social-kritisk skuespil
 Marie Curie får Nobelprisen i kemi for opdagelsen af radium
 Roald Amundsen når som den første Sydpolen
 Albert Einsteins afhandling om tyngdekraftens indflydelse på lysets udbredelse
 Englænderen Rutherford's atommodel
Afgrunden - dansk film med Asta Nielsen
 Th. Dreisers roman *Jennie Gerhardt* - om en kvindes udvikling
 Igor Stravinskys Petrusjka-ballet
 Irving Berlins *Alexander's Ragtime Band*
 Den nye banegård indvies i København
 Den første kvinde docerer ved Københavns Universitet

1912

Balkanlandene i krig med Tyrkiet (I. Balkan-krig)
 B&W søsætter verdens første dieselmotorskib Selandia
 Titanic's forlis
 Kina bliver republik
 Frederik VIII dør og efterfølges af Chr. X
 Tysk flådelov øger oprustningen
 Luftskebet Hansa lander i København
 Forslag om kvindelig valgret i Danmark

Carl Nielsens 3. symfoni - *Espansiva* - uropføres

Jacob Knudsens roman *Angst-Mod*

Harald Kiddes roman *Helten*

Sophus Claussens *Danske Vers*

Henrik Pontoppidans *De Dødes Rige* begynder at udkomme

Bertrand Russells *Filosofiens Problemer* - om engelsk rationalisme

Rudolf Steiner grundlægger antroposofisk selskab

Værk om italiensk fascistisk filosofi

1913

Niels Bohr opstiller sin atommodel
 Hesteomnibusserne forsvinder i København

C. Th. Zahle danner radikalt ministerium

2. Balkankrig bryder ud - indledende krig til verdenskrigen

Danske love om enkeforsørgelse og arbejderbeskyttelse

Eksistensen af A-vitamin opdages

Den første radiotelefoni over Atlanten

G. B. Shaws *Pygmalion* uropføres

Stravinskys ballet *Le sacre du printemps*

D. H. Lawrences roman *Sønner og Elskere*

Th. Manns *Døden i Venedig*

B. Kellermanns tekniske fremtidsroman *Tunnelen*

Marcel Prousts *På Sporet efter den tabte Tid* begynder at udkomme

Magasin du Nord afholder den første mannequin-opvisning i Skandinavien

Moderne dans - tango - kommer til Danmark

Demokraten Woodrow Wilson vælges til USA's præsident

Den engelske kvindesagsforkæmper Emmeline Pankhurst arresteres
 v/Jørgen Heiner

Om det jødiske spørgsmål

Uddrag af breve fra Georg Brandes til
Henri Nathansen

»... Dette er jo et gammelt Stridspunkt mellem os, og hvis jeg ikke ret har forstaaet Dem, saa har De visselig ikke heller forstaaet mig.

Fra De som Forfatter begyndte at berøre dette Spørgsmaal, er De gaaet stik imod hvad jeg mit Liv igennem har villet kæmpe for, Udslettelsen af Skellet mellem Danske, af hvad Afstamning de end var. Tidligere var Religionen i Vejen, nu er den trængt tilbage og i Stedet er kommet det nye Skræmmebilede: Racen.

Men var Gud én Løgn, saa er Racen en anden Løgn.

Paa Korstogenes Tid hed det: Gud vil det! nu hedder det: Racen vil det. Og hverken Gud eller Racen har nogensinde ex-

isteret. Begge Dele er en Kvalitet af Løgn. Selve Racebevidstheden, der holdes vedlige ved Pøblens Vræl, er fra de udvikledes Side ren Affectation, og kan aldrig blive andet.

De taler ikke Hebraisk, De lever ikke i Jødeland, har end ikke set det. De har ikke læst anden jødisk Literatur end Bibelen, en fæl gammel Samling, der er fordærvet for os ved Aartusinds bevidste Forfalskninger. De taler Dansk, Deres Forfædre talte Dansk.

De personligt er jo desuden en halv Tysker, næsten Alt hvad De har af Dannelse er tysk, hverken Frankrig, England eller Italien har sat Spor i Deres Sjæl. —

Jeg for min Del er som be-

kjendt Jøde af Fødsel. Jeg har Antipati mod Jøder, har i mit Liv — som alle Mennesker — været halvhundred Gange forelsket, øjeblikkeligt eller langvarigt, men *aldrig* i en Jødinde.

... Hele Deres Bestræbelse er som Landsmaal, Jiddisch og alle andre Rædsler reactionær, Galvanisering af ældgamle Tilstande, som er mig af Hjertet imod.

Jeg er som født i 1842, voxet op i Traditionerne fra 1848, det eneste lyse Øjeblik i et skidt Aarhundrede. I min Skoletid var der intet Jødehad. Mennekeligheden havde endelig et Moment triumferet.

Skrab Idioten og Du finder Patrioten. Skal De nu ogsaa være jødisk Patriot? Det er mig en Gru, da jeg er Deres Ven

G. B.«

Raben-Leventzau: — Saa meget maa De indrømme, Hr. Doktor, at Religionsfriheden er fuldkommen her i Landet. De, som selv har været Minister, ved det bedre end nogen. Jøder har ganske de samme Chancer her i Landet som f. Eks. Grever.

Edvard Brandes: — ikke ganske, Hr. Greve. Dumme Jøder har absolut ingen Chancer.

(Satirisk blad Klods-Hans, 1910)

Da jeg — sikkert ikke i den blideste Stemning — omgaaende havde besvaret hans Brev, sendte han mig, ligeledes omgaaende, følgende Linjer:

»Om mit Brev, der var skrevet i bedste Mening og med flyvende Pen i fem Minutter, hverken gør mit Hjerte eller min Forstand Ære, er jeg jo ikke selv nogen god Dommer over.

Men det véd jeg, at jeg kender mere til disse Forhold end De, og det af den simple Grund at jeg har mer end den dobbelte Erfaring.

Jeg har aldeles ikke sagt det selvmodsigende Vrøvl, De lægger mig i Munden.

Min Mening er denne: Jødedommen var til Aar 1870 en Religion og blev altid og udelukkende betragtet som en saadan....

G. B.«

JOSEPHS DRØM.

Bøj dig Sol, og bøj dig Maane, bøj jer Himlens elve Stjerner,
som nu sejler gennem Mørket med de lysende Lanterner –
her jeg staar, et Frø af Palmer, vugget hid som Fnug paa Vande,
svajende imellem Palmer, spredt som Frø langs alle Strande.

Vi har suset, vi har sukket paa uhjemlig barske Kyster,
raslet i Orkaners Rasen som en Hagl af Klagerøster,
bøjet Kronen under Stormen, strakt paany de slanke Stammer,
med de skarpe Blade blodbelyst af Undergangens Flammer.

Lad os svaje, lad os svinge, lad os suse over Lande,
vi har stemt vor Ryg mod Storme, kastet Frø langs alle Strande,
vi har trodset Tjørn og Tørke, drømt med Hjerter, dræbt med
Hjerner...

Sé –! En Dag vil Sol og Maane bøje sig – og Himlens Stjerner!

H.N. (uddrag)

Ordet racisme ligger os løst på læben i disse år. For løst, synes jeg. Hvis man er bekymret over, om det danske folk nu også kan fastholde sin identitet i en tid, hvor strømningerne udefra vælter ind over os, så er man racist. Hvis man afviser forestillinger om en multikulturel skole og siger, at folkeskolen i Danmark er forpligtet på lige netop sine danske forudsætninger, så får man meget let etiketten racist hæftet på sig. Hvis man har sin tvivl angående en datters fremtidige lykke, når hun går hen og forelsker sig i en iraner, så er man racist. Hvis man siger til flygtninge, at de må lære dansk sprog og dansk historie, hvis de vil være danske statsborgere, så er man racist og chauvinist.

Det er den franske antropolog Levi-Strauss, der engang har sagt, at ingen skal kalde ham racist, fordi han foretrækker ikke at bo i et kvarter, som er præget af nordafrikansk musik og hvidløgsos. Nøgtern erkendelse af kulturelle forskelle er nemlig ikke det samme som racisme. Trofasthed over for egen baggrund og identitet er ikke det samme som racisme.

Det er nu engang sådan, at jorden er ikke »be-mennesket«, den er befolket. Og det vil sige, at vi tager fejl, hvis vi tror, at der uden for det enkelte menneskes folkelige sammenhæng findes en eller anden almenmenneskelig humanitet, som vi alle har del i. Forudsætningen for at kunne være tolerant over for de fremmede er tværtimod, at man ved, hvor man selv hører hjemme. Ordet tolerance har sin rod i det latinske ord tolero, der betyder at tåle. At være tolerant er altså at kunne tåle det fremmede. Men det kan man kun, hvis man ikke er fuldstændig usikker og forvirret angående sit eget. Racister

At turde være sig selv

Af Niels Højlund

er altså mennesker, der er så usikre og rodløse, at de uafledelig må bekræfte sig selv og hinanden i, hvad de er værd for ikke at blive væltet omkuld ved påvirkningen fra det fremmede, og hvis det er sandt, at det danske samfund i disse år udviser foruroligende tegn på voksende racisme, så er det ikke fordi vi bliver mere og mere danske, men tværtimod fordi vi ikke længere ved, hvad det vil sige at være danske.

I en civilisation præget af uafledelige forandringer, i en kultur, hvis grundlag hele tiden anfægtes af fremmede påvirkninger, med en kollektiv bevidsthed, der antager mere og mere flimrende karakter, er der færre og færre mennesker, som ved sig forpligtet på en

dansk tradition. Det er alle disse usikre internationalister og humanister, som er med til at skabe det klima, som racismen kan gro i.

Når man ser Henri Nathansens skuespil »Indenfor Murene« er det da også for mig aldeles tydeligt, at det ikke er de smukke ord tilsidst om, at det vigtige er ikke om vi er jøder eller kristne, men at vi alle er mennesker, det er ikke dette glatte harmonisøgende budskab, der giver stykket nerve og gør det relevant også i dag. Det er tværtimod mødet med en ældgammel kultur »indenfor murene«, der bevæger hjertet.

Den gamle Levin er stykkets egentlige helt. Han fornemmes hel og ubruds. Han og det hjem han har skabt sammen med sin kone, trofast over for den jødiske arv, er det, der er marv og kærne i. Det er det børnene vender tilbage til for at opleve den stemning af fred og helhed, som hviler over alt det, der tør være sig selv bekendt.

Men gamle Levin og hans kone er også tragiske skikkelser. For det er en verden i sammenbrud, de lever i, og det ved de, selv om de nødig vil indrømme det over for sig selv og over for deres børn. Det er en folkelig identitet, der er ved at gå under, måske fordi den kun er kultur, kun er vaner, kun er tradition. Den har mistet det tilhørsforhold til en levende religion, der var dens egentlige begrundelse.

Endnu holdes de religiøse skikke i hævd af de gamle, men for sønnerne er det tydeligt nok kun noget, de deltager i af respekt over for forældrene, og i Esther er sækulariseringen fuldbyrdet. Hun må gøre sig

fortsættes næste side

At turde være sig selv

fri, hvor meget hun end i sidste øjeblik viger tilbage for konsekvenserne.

Vi ved det, når vi ser stykket: det er hverken jødedommen eller en endnu mere udvendig og tom skal af kristendom, der sejrer i sidste ende. Den næste generation vil hverken være det ene eller det andet, men ganske almindelige rodløse moderne mennesker i dyb tvivl om deres egen identitet. Man kunne måske ligefrem sige, at Henri Nathansens stykke er ikke et stykke om, hvordan racisme og antisemitisme overvindes, det er tværtimod et stykke om, hvordan den fødes i sin moderne form. De smukke ord til sidst i stykket om, at vi dog alle først og fremmest er mennesker, kunne ikke stille noget op over for det 20. århundredes dæmoniske kræfter.

Det er en illusion at tro, at vi overvandt racismens fristelse med nedkæmpelsen af nazismen gennem 2. verdenskrig. Antisemitismen ligger stadig på lur som en frygtelig forbandelse over det jødiske folk, der i hvert fald ikke hæves ved den form for jødisk selvhævdelse, der kaldes zionisme. Og talrige andre fremmede, fremmede i udseende, i sprog, i vaner, midt iblandt os vil være lige så mange anledninger til en ubehagelig dansk selvhævdelse, som inderst inde udspringer af angst og usikkerhed.

Skal vi klare denne udfordring, skal vi overvinde den racistiske tilbøjelighed i alle moderne, højt udviklede samfund, der overfladisk beken-

Kim Veisgaard og Caspar Koch

Edith Thrane, Aksel Erhardson, Peter Gilsfort og Mette Munk Plum

fortsættes næste side

fortsat fra forrige side

skerettighederne, så er der ingen vej uden om en pinefuld og vanskelig selvransagelsesproces. Vi må finde ud af, hvem vi selv er som folk, vi må lære at holde af det, som lige netop vi fik som arv og forpligtende tradition. Vi må lære at turde være os selv. Og det er en proces, der begynder i det enkelte menneske, og kun når så langt som netop dette enkelte menneske når med sig selv.

Dernæst kan vi måske forstå, at den folkelige identitet, hvad det vil sige at være dansk, det er ingen statisk størrelse. Det er ikke en gang for alle givet kvalitet. Det er ikke en obligation i bankboks, som efterkommerne kan klippe kuponer af 2 gange om året.

Det er en levende og bevægelig størrelse, der godt kan holde til det fremmede, kan indoptage det fremmede i sig og gro og vokse derved. Det er en tradition, der holdes levende gennem selvopgør, gennem udfordringer, gennem anfægtelser. Det er en given helhed, som danske mennesker er født ind i, men som er stærk nok og rummelig nok til at kunne byde andre indenfor.

Men altid: skridt for skridt. Og altid i respekt for, at ligesom det sværeste af alt er at være flygtning, at være fremmed i et land, således er det også umådeligt vanskeligt at tage imod de fremmede på en sådan måde, at de virkelig ægte og af hjertet bliver budt inden for i vores hus. Hvad skal de fremmede med abstrakte menneskerettigheder? Det er vores hjertelighed, de har brug for.

I forgrunden: Mette Munk Plum, Meriam El Galai og Peter Gilsfort

Peder Holm Johansen og Mette Munk Plum

Jøderne i Danmark i det 20. århundrede

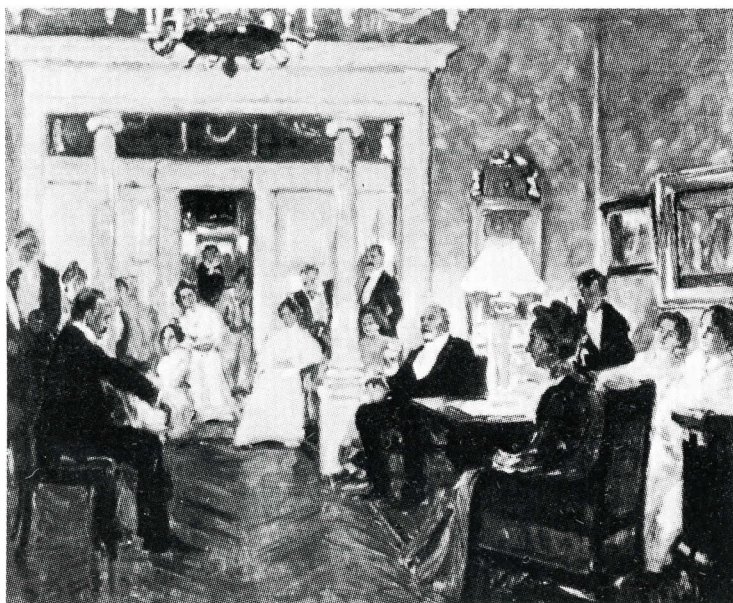
Den sameksistens, der var opstået mellem jøder og kristne i løbet af det 19. årh., betød imidlertid også en væsentlig fare for Det Mosaiske Troessamfunds fortsatte beståen, for de mange blandede ægteskaber havde medført, at det jødiske befolkningstal daledede i stedet for at stige kraftigt som resten af befolkningen. I 1901 var der mindre end 3500 jøder mod over 4000 i 1834, og målt i promille af den samlede befolkning er nedgangen endnu mere slående: fra 3,8 til 1,4. Hovedparten af købstadsmenighederne ophørte med at eksistere omkring 1900, idet de fleste var blevet totalt assimileret, og resten drog til København. Det blev derfor af den største betydning, at en lille del af de jøder, der i masseemigrationens årtier forlod Østeuropa, fandt vej til Danmark. Særligt efter 1904 tog indvandringen til, og den standsede først, da myndighederne i 1917 indførte meget strenge immigrationslove for alle udlændinge. Da dannede de nyindvan-

drede allerede flertallet i den jødiske menighed på ca. 6000 medlemmer, men skellene mellem de »gamle« og de »nye« familier var skarpe. De »gamle« tilhørte overvejende mellem- og overklassen, de »nye« var fattige håndværkere og handlende. De »gamle« var næsten helt assimilerede, danske men af den mosaiske tro; de »nye« var synligt jøder, fremmedartede i det danske samfund, med et andet sprog - jiddish.

De danske jøder var i begyndelsen bange for, at de nyindvandrede skulle forringe deres position og fremkalde antisemitisme. Nogle få assimilerede, men religiøst traditionelle mænd tog udfordringen op og hjalp de nyankomne. Menighedens tidligere overrabbiner David Simonsen (1853-1932), der efterfulgte Wolff, men trak sig tilbage i 1902 for at hellige sig sine semitiske studier, blev hurtigt kendt for altid at give en hjælpende hånd. Han var med til at danne en såkaldt »russerkomité«, der samlede penge ind til de nødlidende.

Det var imidlertid lægen Louis Fränkel, der virkelig fik organiseret hjælpearbejdet, der også indbefattede undervisning i dansk og oprettelsen af et lille center, hvor de nye kunne dyrke deres jiddiske kultur. I løbet af få år fandt de sig til rette både i den jødiske menighed og i det danske samfund, og deres børn fyldte de to ellers hensygnede jødiske skoler. De oprettede mange små foreninger for håndværk, sport, sang, teater m.m., og der blev pustet nyt liv i menigheden. På samme tid blev der også dannet en zionistisk forening, igen under ledelse af Louis Fränkel. I begyndelsen havde den ikke mange medlemmer, men selv Georg Brandes blev efter Balfour-deklarationen i 1917 overbevist om zionismens berettigelse.

I løbet af nogle årtier fik de østeuropæiske jøder arbejdet sig op og forbedret deres sociale forhold, hvilket lettede deres integrering både i menigheden og i det danske samfund. I 1930'erne kom der imidlertid nye flygtningestrømme, denne gang fra Tyskland, selv om heller ikke Danmark var ret villig til i en periode med økonomisk krise og stor arbejdsløshed at modtage udlændinge. Skønt Danmark blev besat af Tyskland den 9. april 1940, satte de nazistiske jødeforfølgelser først ind i oktober 1943. Lykkeligvis blev størsteparten af de over 7000 jøder reddet til Sverige, men 475 blev arresteret og deporteret til koncentrationslejren Theresienstadt, hvor 52 døde. De blev reddet ud af sammen-

Georg Seligmann: Aftenselskab hos familien Bendix. (1906)

bruddets Tyskland og ført til Sverige i april 1945, og efter Danmarks befrielse den 4. maj kunne de danske jøder vende hjem og genoptage deres tidligere liv, idet så godt som alle boliger og indbo var intakt, selv synagogen. I slutningen af 1960'erne oplevede den jødiske menighed en ny flygtningestrøm, denne gang fra Polen, og omkring 3000 polske jøder bosatte sig i Danmark.

Jødernes 300-årige historie i Danmark kan siges at afspejle en rolig udvikling. Fra at være en gruppe, der blev inviteret til landet af økonomiske hensyn og kun beskyttet af kongen og øvrigheden, blev den med tiden også accepteret af de almindelige kristne borgere. Som følge af jødernes sene ankomst til Danmark var der ingen gamle grundfæstede anti-

»Jeg har læst et sted, Sara, at hvis vi mennesker kunne enes om livets goder, så var der nok til os alle sammen. Lad os håbe, at den tid må komme«. Med disse dæmpede ord har Nathansen formuleret en kosmopolitisk humanisme, der peger ud over det jødiske til et større fællesskab.

Men det er naturligvis en utopi. Så længe der er mennesker til, vil hadet til dem, der er anderledes, forblive en realitet. Og så længe man fortæller et menneske, at det er anderledes, vil det også blive ved at være det. Til syvende og sidst er det jo ikke minoriteterne, der selv kan bestemme, om de vil assimileres – det er flertallet det afhænger af.

Peter P. Rohde (1968)

(Politikens Kronik, i anledning af H.N.'s 100-års dag)

jødiske holdninger i befolkningen, og jødernes egen lyst, evne og vilje til at tilpasse sig dansk sprog og kultur lettede deres integration i det danske samfund. Assimilation og de mange ægteskabelige forbindelser mellem jødiske og kristne familier cementerede yder-

ligere jødernes position, og de har ydet vægtige og uundværlige bidrag inden for alle områder af dansk kultur- og erhvervsliv.

Hanne Trautner-Kromann

(Uddrag af Kunstforeningens katalog om jødisk kunst og kultur i Danmark, 1984)

Jøderne i Danmark

Tidstavle

1622 Sefardiske jøder inviteres af Christian IV til at bosætte sig i Glückstadt.	1810 Carolineskolen, den jødiske pigeskole, åbnes.
1670'erne De første jøder får bosættelsestilladelse i København og visse provinsbyer.	1813 Den litterære jødefejde.
1684 16. december. De københavnske jøder får tilladelse til at holde gudstjeneste i private hjem.	1814 Jøder får samme borgerrettigheder som andre danske.
1719 Synagogen i Fredericia indvies.	1819 Den korporlige jødefejde.
1728 De københavnske jøder tvinges til at overvære omvendelses-gudstjenester i Vajsenhuset.	1833 Synagogen i Krystalgade indvies.
1743 Synagogen i Læderstræde indvies.	1849 Grundloven fjerner de sidste rester af forskelsbehandling på jøder og kristne. Alle borgere sikres fuld religionsfrihed.
1747 Særlige og nedværdigende regler for jødisk edsaflæggelse indføres i retssager.	1851 Borgerlig vielse indføres, hvilket medfører tilladelse til blandede ægteskaber.
1788 Københavns Universitet og håndværkerlavene åbnes for jøder.	1864 Sidste rester af den jødiske edsaflæggelse fjernes.
1795 Københavns brand, hvorunder synagogen i Læderstræde ødelægges.	1872 Fuld ligestilling for jøder ved Københavns Universitet.
1799 De danske jøder får tilladelse til at købe jord.	1904-1917 Stor immigration af jøder fra Østeuropa og Rusland.
1805 Mosaisk Drengeskole åbnes.	1930'erne Immigration af jøder fra Tyskland.
1809 De danske jøder bliver underlagt almindelig værnepligt.	1943 Den nazistiske jødeforfølgelse sætter ind. Flugten til Sverige.
	1969-1971 Immigration af polske jøder.

Eventyret om de 3 ringe?

Sultan Saladin:

..... Da du
nu er saa viis, saa sig mig dog engang
hvad for en Tro, hvad for en Lov er dig
den reneste, mest fyldestgørende?

Nathan den Vise:

Min Sultan! jeg er jøde.

Sultan Saladin:

Nu – jeg er
en Muselmand, imellem os
den kristne staar. Se nu! – Af disse tre
Religioner een dog kun kan være
den rigtige;

Nathan den Vise:

Engang i fjerne Oldtids dage leved' der
en Mand i Østen, der besad en Ring
af ufattelig Værd; han havde faaet
den af en Haand, der var ham kær. Den Sten
der sad i ringen, det var en Opal,
den spillede i hundred skønne Farver,
og havde den vidunderlige Kraft,
at kunne gøre velbehagelig
for Gud og Mennesker enhver, som bar den,
med Tro og Tillid til dens Kraft.
Hvad Under da, at denne Mand i Østen
lod Ringen aldrig komme af sin Finger?
Og traf den Foranstaltning: at den skulle
for evig blive Slægtens Ejendom,
saaledes nemlig: at han efterlod
den kæreste af sine Sønner Ringen
med den Bestemmelse: at denne skulle
paa samme Maade lade den gaa i Arv
til den af Sønnerne, han havde kærest,
og at den Kæreste for stedse, blot
i Kraft af Ringen, uden Hensyn paa
hans Alder, skulle være Slægtens Hoved
og Herre

Saaledes kom nu denne Ring, fra Søn
til Søn, omsider i en Faders Eje,
der havde tre Sønner, der var ham
saa lydige, hengiven alle tre,
at det var bleven ham Umulighed
at sige, hvem han elskte højest af dem.

.....
Og saa – saa havde han den fromme Svaghed,
at han gav sit Løfte til enhver især,
at Ringen skulle blive hans.
.....

Men se, – saa lakkede det henimod
Dødsstunden, og den gode gamle Fader –
han bliver urolig nu. Det smerter ham,
at volde to af sine Sønner, der nu stole
paa Løftet, denne store Krænkelser.
Hvad var nu der at gøre? Saa lader han
en Kunstner komme ganske hemmelig,
bestiller hos ham tvende andre Ringe
af Form som hans, og beder ham om at gøre
sig største Flid, for at de kunne blive
den ægte Ring fuldkommen lige; og
det lykkedes Kunstneren saa godt, at da
han bringer Ringene, kan Faderen
selv ikke skelne hvad for en af dem,
der er den Rette. Fro og hjerteglad
kalder saa Faderen sine Sønner ind
enhver for sig, og giver hver af dem sin
Velsignelse og – Ring, og dør;

..... Knap Faderen
var død, saa kommer hver frem med sin Ring,
og hver vil være Husets Overherre.
Man undersøger, kives, klager, alt forgæves.
Hvad for en Ring, der er den Rette var
umuligt at bevise.

Saa umuligt,
som det for os er ubevisligt nu
hvad for en Tro, der er den rette.

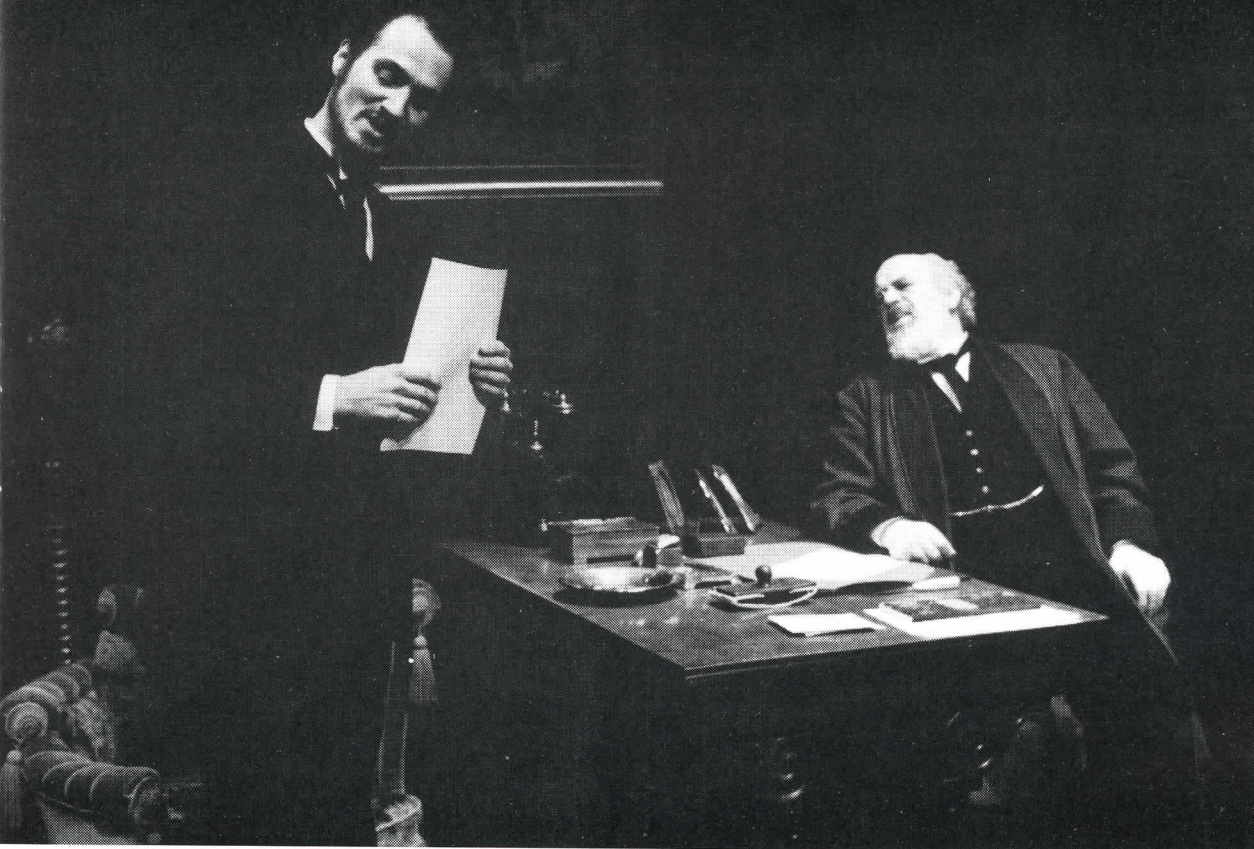
Sultan Saladin:

Hvad?
skal dette være Svaret paa mit Spørgsmaal?

G. E. Lessing, Nathan der Weise (1779)

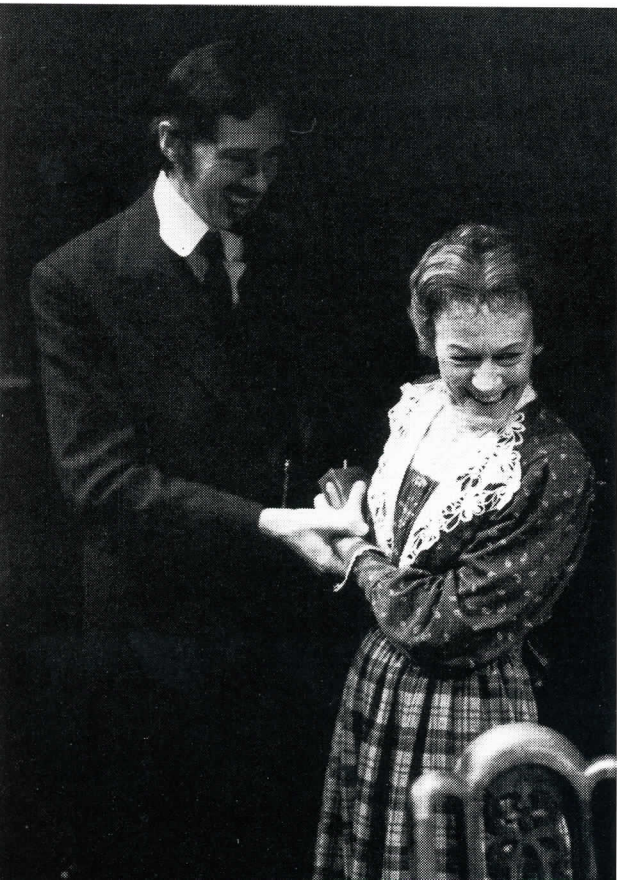

*Geskel Salomon: Shabbes-lysene velsignes. 1894. Erin-
dringsbillede fra Tønder. Fredag aften velsignes lysene
som indledning til Shabbat. Judiska Församlingen,
Stockholm.*

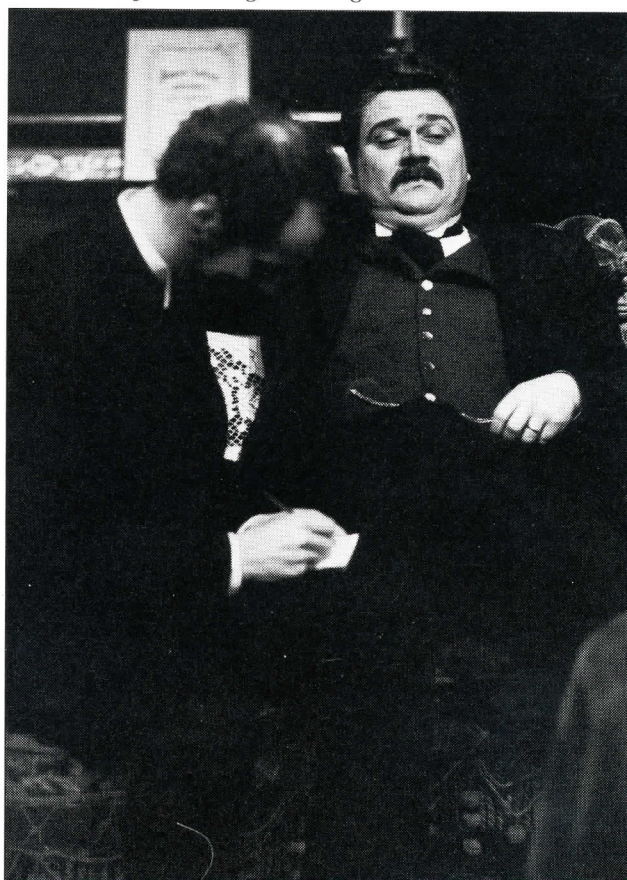

Peder Holm Johansen og Aksel Erhardsen

Caspar Koch og Edith Thrane

Peder Holm Johansen og Kim Veisgaard

... Begejstringen for Scenens Kunst i vor Klasse gav sig sit første Udslag deri, at nogle af os 13 Aars Drenge mødtes efter Aftale, naar Lektierne var læst, ved Kolonnaden bag Det kgl. Teater. . .

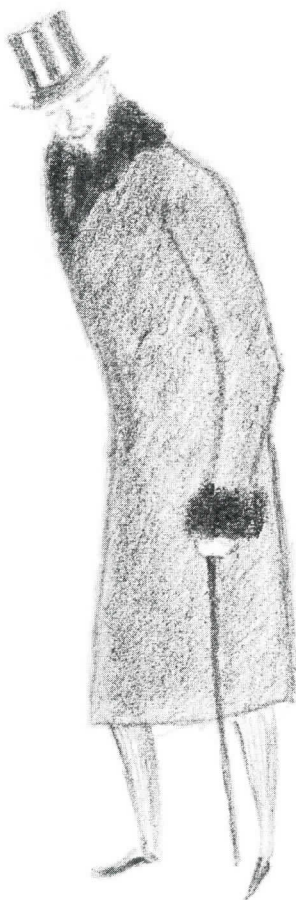
... Naar vi saa var samlet ved Mødestedet, udstillede vi Vagtposter, en ud mod Kongens Nytorv, en mod Tordenskjoldsgade, der havde Ordre til at alarmere til Samling, naar en Skuespiller var i Farvandet: Emil, Olaf, Jerndorff, Zangenberg eller Sophus Petersen. I en lille tæt Klump stimlede vi da sammen henne ved Skuespillerindgangen, hvor vi slugte den ankommende, fra han drejede om Hjørnet, til han var forsvundet gennem den hemmelighedsfulde Tempelbagdør – med større eller mindre Appetit alt efter Vedkommen- des kunstneriske Kalorier. Nye Vagtposter, nye Signaler, nye Kunstnydelser. Vi foretrak Mænd for Kvinder, Skuespillere for Operister, Operaen for Balletten –

... Jeg vil dog bemærke, at vor Beundring ingenlunde var blind, vi vidste gennem indgaaende Studier af Aviser og Teaterplakater god Besked om hver enkelts Kvalifikationer, og der var Navne, hvis Aktier stod saa lavt, at de ikke var det Papir værd, hvorpaa de var trykt. De skred forbi Vagtposterne, uden at det svageste Fløjt varslede deres Tilsynekomst, og forsvandt ligesaa lydløst, som de var kommet. Det var grusomt, men ogsaa Kunstkritiken har sine ubønhørlige Love. Naar saa Teatertiden nærmede

Min sceniske debut

Henri Nathansen
fortæller om sin første
forbindelse med teater

William Bloch

Tegninger efter
hukommelsen af
Henri Nathansen,
1911

sig, og der ikke var Udsigt til større dramatiske Overraskelser, vandrede vi hjemad, ivrig diskuterende det kunstneriske Udbytte, Dagen havde bragt os.

Dette noget platoniske Forhold til Kunsten varede en Tid – saa trængte vi til at udløse Begejstringen i Handling. En Skuespillertrup blev dannet. Uden falsk Undseelse tør jeg ogsaa her udlægge mig som den egentlige Barnefader. Jeg gør det med rolig Samvittighed. Alle de andre slap fra Forbindelsen uden Mén. Kun jeg blev hængende for Livet. . .

... Vi begyndte beskedent, vovede os ikke ud paa de store Dybder. Det var Proverbernes Tid, og vi indstuderede, hvad vi kunde overkomme. *Surrogater* var den første Sæsons Sensation, senere fulgte *Afdansning* og et Proverbe af mig selv. For med det samme at tage Brodden af senere Afsløringer vedkender jeg mig aabent et Plagiat, der var i betænkelig Nærhed af literær Omgang med Hittegods. . .

... Om det var en Revolution inden for Trupen eller blot en Misstemning blandt Publikum, bestaaende af de ubeskæftigede Medlemmer, der bevirkede, at vi opgav Proverberne, tør jeg ikke nu afgøre. Jeg véd kun, at vi søgte tilbage til det klassiske Repertoire og gav os i Lag med Indstuderingen af *Abracadabra*. Al Misstemning var som bortblæst, da vi alle spillede med og som Følge deraf ogsaa var fritaget for det saa besværlige Publikum. Vi prøvede i Skolens Sangsal og

opførte Stykket dér under alle Medspillendes Begejstring. Men da saaledes Vovestykket lykkedes, og uanede Talenter kom til Gennembrud hos Alle, steg min Ærgerrighed op i de svimlende Højder, hvor alt staar paa Knald eller Fald. Jeg foreslog kort sagt Opførelsen af *Elverhøj*. Min Begejstring for Opgaven overvandt al Tvivl og Vankelmød, og for Fremtiden fulgte alle mig blindt og betragtede mig som den selvskrevne Fører med Marskalstaven i Tornystret.

Opgaven var ingenlunde let. Jeg var Direktør for Foretagendet, Instruktør, førende Skuespiller og Regissør samt Deltager i Jægerkoret og i Forsamlingen af dansende Bønder og Bondepiger. Begge Majestæter, Kong Christian og Elverkongen, tilfaldt uden Indsigelse mig...

... Indstuderingen nærmede sig sin Afslutning. Opførelsen stod for Døren. Alt eller saa godt som alt var i Orden. For at fuldstændiggøre mit Kostume og give det den rette tidshistoriske Kolorit havde jeg faaet min Fader overtalt til at købe 4 Alen lysegult Sirts samt et Fjerdingspund sort Uldgarn. Af det første forfærdigede vor gamle Pige en tro Kopi af Christian den 4des Kroningskaabe med Blonder om Hals og Haandled, af Uldgarnet en Fletning samt Overskæg og Fip...

... Men samtidig med, at jeg havde vovet mig ud i den kombinerede Opgave som Skuespiller, Operist og Danser, følte jeg mig nu i højere Grad end

før forpligtet som Direktør over for Trupen...

... Hvad jeg ønskede var en Festspillet værdig ydre Ramme...

... Efter grundige Efterforskninger i Aborre- og Ørstedsparken valgte jeg til sidst det Sted i Østre Anlæg, hvor Broen fører over Stadsgraven op med den lille Høj ved Stockholmsgade. Og her opførte vi da en tidlig Søndag Morgen, mens Parken endnu henlaa øde og uberørt, alle *Elverhøjs* 5 Akter med Sange, Kor og Dans af Bønder og af Riddere med Damer i Kvadriller.

Det Øjeblik, da jeg kom skridende over Stadsgraven, iført Kroningskaaben, med Marelok, Stok, Sporer, Ryttersabel og det øvrige Gehæng, fulgt af mit Følge i passende Afstand, tæller jeg blandt de uforglemmeligste i mit Teaterliv. Oppe paa Højen udspillede Dramatet, mens Spurvene sad lyttende i Etagerne...

... Men alt dette og meget andet var kun Forløbere for min egentlige sceniske Debut. Denne fandt Sted paa selve Casinos Scene, hvor 5te studerende Klasse ved »Efterslægten«s Aarsfest spillede *Deklarationen* i Vilhelm Andersens mise-en-scène...

... og jeg skylder ham mit første Indtryk af den moderne Sceneinstruktions Betydning for det intime Sammenspil. Jeg tilstaar, at jeg ogsaa som Skuespiller staar i Gæld til ham, men jeg mindes dog, at jeg forbløffede ham ved i hvert Fald ét selvstændigt Træk, der

fortsættes næste side

Georg Brandes

Peter Jerndorff

fortsat fra forrige side

paa et afgørende Punkt brød med den hidtidige Tradition. Der forekommer i Stykket en med Rette berømt Replik, hvor Præsten pludselig uden synlig indre Motivering udbryder: »Tak for Skinken, Fru Sørensen, meget delikat!« Jeg fandt da paa ved et yderst diskret Træk at motivere Overgangen, idet jeg igennem et svagt Opstød skaffede – om jeg saa maa sige – Luft for Repliken og samtidig psykologisk forbandt det foregaaende med det efterfølgende....

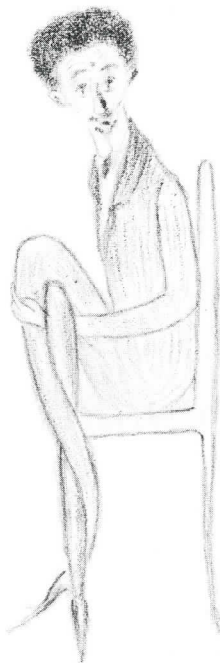
... Hele Opførelsen formede sig i øvrigt som en stor Sukces baade for Forfatteren, Instruktøren og de Spillende. Jeg skal ikke komme nærmere ind paa de Triumfer, Spillet indbragte, først paa selve Skuepladsen og senere paa Ballet, hvor vort fælles Sværmeri, en ung blaaøjet Skønhed med lysegult udslogent Haar, ikke lagde Skjul paa, hvem hun den Aften omfattede med de varmeste Følelser...

... Ryet gaar sine hemmelige Veje. Min Udførelse af Præstens Rolle førte til et Gæstespil, der yderligere fastslog Sukces'en. En Dag modtog jeg et Brev fra Skuespiller Alfred Cohn, hvori han bad mig medvirke ved en Aftenunderholdning...

... Jeg havde i min Fantasi opelsket den Forestilling, at mine nærmeste Omgivelser ikke saa med blide Øjne paa den Vej, jeg med saa stort Held havde betraadt, og med Hænder og Fødder vilde modsætte sig, at

Olaf Poulsen

Helge Rode

jeg gik videre. Umærkelig, men overbevist, følte jeg Modstanden stige fra Dag til Dag, indtil Martyriet truede med at overvælde mig. Da traf jeg min Beslutning. En Dag under min Faders Bortrejse sendte jeg ham et Iltelegram, fuldkommen sikker paa, at hans Svar vilde forme sig som en voldsom Protest og derved fremkalde den Revolution, som vilde nødsage mig til at skride fra Tanke til Handling. Mit Telegram havde følgende kategoriske Form:

Jeg vil være Skuespiller.

Henri.

Faders Svar kom omgaaende. Det lød:

Gør som du vil, min Dreng.

Din Fader.

Da brast, som skrevet staar, Norriges Rige af min Haand. I samme Øjeblik, jeg selv skulde træffe Afgørelsen i Frihed, men under Ansvar, følte jeg – som senere Fruen fra Havet – at jeg var under Forvandlingens Lov. Tynget under Vægten af de sjælelige Konflikter kastede jeg mig ind i Eksamenlæsningen. Tvende samtidig undfangne, hidtil utrykte Dramer, *Svend Tveskæg* og *Jephthas Datter* skildrer under let gennemskuelig Maske de Sjælekampe, jeg udkæmpede i Lønkamret. Mit Liv som Skuespiller var endt – et nyt begyndte....

(Uddrag af Politikens kronik, 15/6 1926)

Et møde

Henri Nathansen og jeg mødtes for første Gang en Februardag i 1912. Vi krydsede hinanden ved en Trappeafsats paa Det kongelige Teater. Han var Instruktør ved Teatret og skulde i de nærmeste Dage begynde Indstuderingen af et Skuespil, som han selv havde skrevet; det hed »Indenfor Murene«.

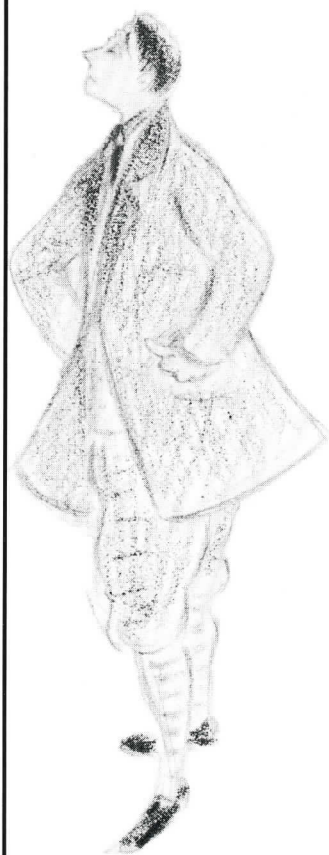
Jeg havde kort forinden en Morgen, da jeg kom ind paa mit Paa-kædningsværelse, fundet et Rollehefte, som efter Datidens Skik, uden Kommentarer, af Teaterbudet var stillet paa skraa op ad Sminkespejlet. Jeg greb det med Fryd og Iver. »Meyer« stod der udenpaa; det var Rollens Navn.

Jeg læste og læste, atter og atter, men fik naturligvis kun et meget tyndt Udbytte af Læsningen, da vi Skuespillere dengang modtog vore Opgaver i en Slags bedrestillet Stilebog, hvori ganske vist alle Rollens egne Replikker var nedskrevet med en stor, let læselig Haandskrift, men for Nemheds Skyld var kun en meget lille Brøkdelen af de andres Roller indført, saaledes, at det, der kaldes Stikreplikker, indskrænktes til lidt mindre end det nødtørftige. ...

... Jeg blev meget glad ved det tilfældige Møde paa Trappen med Forfatteren. Efter en pæn, formel Præsentation gik jeg straks og temmelig klodset lige løs paa Sagen: »Undskyld, men jeg har faaet tildelt en lille Rolle i »Indenfor Murene«, Prokurist Meyer, hvad er det egentlig for noget?« Jeg hørte med det samme, at Ordet »noget« var en frygtelig, skæbnesvanger Glose at anvende i denne Forbindelse. Og Digteren betragtede mig da ogsaa med et meget talende Blik, – og derpaa forsvandt hans smukke mørkebrune Øjne bag et Par Øjenlaag, der tyngedes ned i en Blanding af Fortvivlelse og Melankoli; og roligt og dæmpet, men med en fast indre Overbevisning sagde han: »Naa, De er altsaa Idiot!« Jeg mente at burde optage dette som en Smiger og svarede, glad og tilfreds: »Ja, det er jeg, absolut; men jeg beundrer Dem, fordi De er saa skarpsindig og paa samme Tid saa ualmindelig dannet og høflig.« Derefter brast vi begge i en hjertelig Latter.

Poul Reumert

(uddrag af Det Kgl. Teaters program, sept. 1956)

Poul Reumert

Forestillingsledere: Bruno Nielsen Boreas
og Lars Aaskov Troelsen
Suffli: Bente Linde Jensen
Lys- og lydass.: Knud Jacobsen og Kim
Engelbrecht

Belysningsmester: Niels Emil Larsen
Tonemester: Jens Ravn
Scenemester: Kai Johansen
Malersal: Jens Anker Olsen
Skræddersal: Hanne Gissel, Mehmet Hilmi
Frisør: Joan Gylling
Rekvisitører: Viggo Bay, Steen Jonassen
Overregissør: Steen Boutrup
Teknisk chef: Jørn Walsøe
Teaterchef: Palle Jul Jørgensen

Maurice Ravels Pavane indspillet af Peter
Beck
Foto fra afsluttende prøver: Rolf Linder
Plakat: Bent Hjortshøj, Grafisk Tegnesteue
Programredaktion: Jørgen Heiner, Magnus
Brandstrup
Programlayout: Magnus Brandstrup
Tryk: Kannike Tryk A/S, Århus
Urpremiere: Det kgl. Teater 23. marts 1912
Teaterforlag: Danske dramatikeres Forbund

Premiere 16. december 1988
Opføres frem til 28. januar 1989
Aarhus Teater Store Scene

Henri Nathansen-mosaik

● TEATRET ●

»Skuepladsen skal være et Indblik i Livet, et Skæringspunkt for Fantasiens, hvori Tilskuernes Sind og Sans mødes med Digterens, spiller med og bolttrer sig frit mellem Himmel og Jord, opløftet over Dagen og Vejen ved Hjælp af Kunstens henførende og forførende Magt.«

(Johs. Poulsen/Reumert-bogen, 1918)

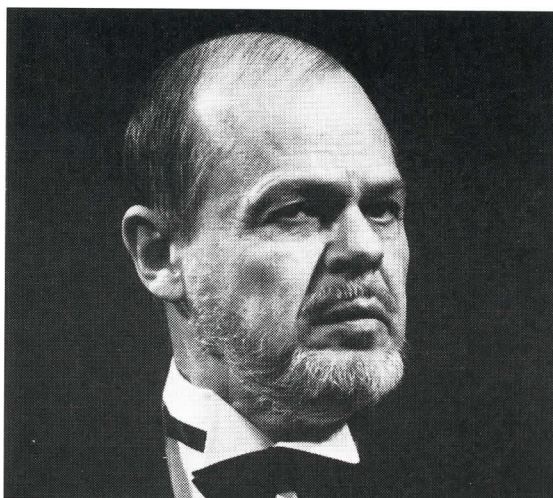
»Teatret skal ikke være et Spejlbillede af »Livet«, men en Genspejling af Sjælens skjulte Liv – Spillet ingen direkte Efterligning, der illustreret »Virkeligheden«, men den indirekte Afskygning, der røber Sjælens evig skiftende Træk, og som, gennem det dybt dramatiske Dobbeltspil mellem det Ydre og det Indre, behersker Tilskuerens Sans, besætter hans Sind og befrier hans Fantasi.«

(William Bloch-bogen, 1928)

»Skuespilkunsten er en af de vigtigste Faktorer i Menneskehedens Udvikling mod Oplysning og Forstaaelse.«

(Mantzius-bogen, 1926)

Søren Elung
Jensen

Peter Gilsfort

Edith Thrane

● DRAMAET ●

»Dramaets Kunst er Overraskelse. Ikke Overraskelse som Overrump-ling – simpelt Teaterfj. Men Overraskelse som Aabenbaring af Sjælens hemmelighedsfulde Spil gennem Kunsten.«

(Mantzius-bogen, 1926)

»... Sandsynligheden og ikke Sandheden er Komediens Grænse...«

(Johs. Poulsen/Reumert-bogen, 1918)

»I al Dramaets Kunst er Lidenskaben Drivfjederen, det er den, der sætter Handlingen i Bevægelse, fremkalder Omvæltning, Disharmoni, Spænding: Liv – dybt nede ligger Lidelsen, selve Drivkraften, der holder Spillet i gang, Glød, Flamme, Brand, med ét Ord: Ild.«

(Mantzius-bogen, 1926)

- om teater- og skuespilkunst

Ved Jørgen Heiner

● SKUESPILKUNSTEN ●

»De 'Roller', en Kunstner spiller paa sit menneskelige Væsens Strenge, er Genklangen af hans Sjæls særegne Melodi, Undertonen i Sindets brusende Orkester, der bærer hans Kunst frelst gennem Dagen og ind i Tiden.«

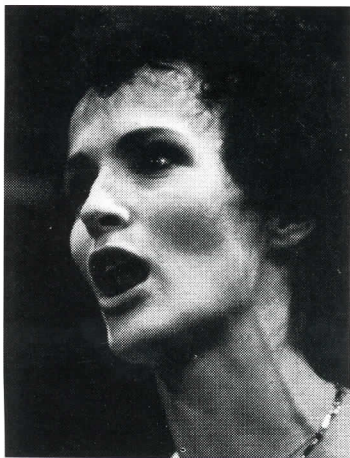
(Peter Fjelstrup-portræt, 1930)

»Det første Indtryk af en Kunstner er som det første almindelige Indtryk ikke afgørende, men bestemmende. Det særegne Spil i hans Træk, det særegne Liv i hans Gestus og Udtryksform afspejler i anelsesfulde Antydningen paa den sybare Overflade et Genskær af hans Væsens skjulte Vibrationer.«

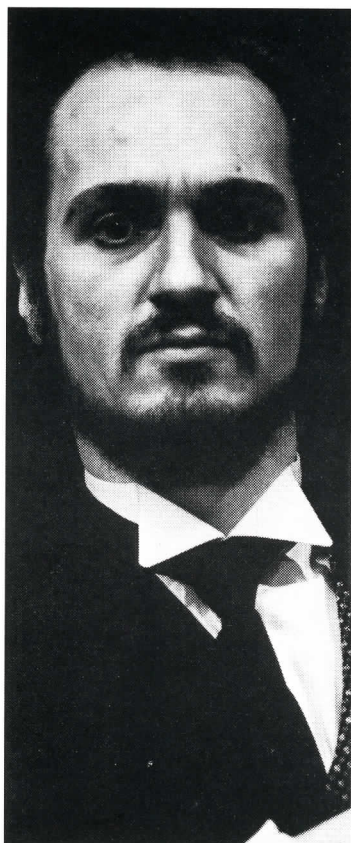
(Johs. Poulsen/Reumert-bogen, 1918)

Den Skuespiller, der vil kaldes Kunstner, maa mindst en Gang give os Guld. En Gang levendegøre Forfatterens Tanke, og i Løbet af disse tre Aftentimer holde sit Publikum i Aande ved at leve i Rampens Lys som et andet Menneske, hvor man aner hans egen Personlighed bag, som Refleksskærm bag Fyrtaarnets Linse.«

(Interview, 1909)

Mette Munk Plum

Peder Holm Johansen

Lone Rode

»Det kunstneriske Gemyt er en Treklang af Sans, Sind og Sjæl. Gennem Sansen indfanges Stoffet, Sindet gennemgløder det, Sjælen afklarer det. Af Styrkeforholdet mellem Sans, Sind og Sjæl afhænger Kunstens Forhold til Virkeligheden eller til Fantasi. Begge er de en Genklang, ikke just af Livet, men af Liv.«

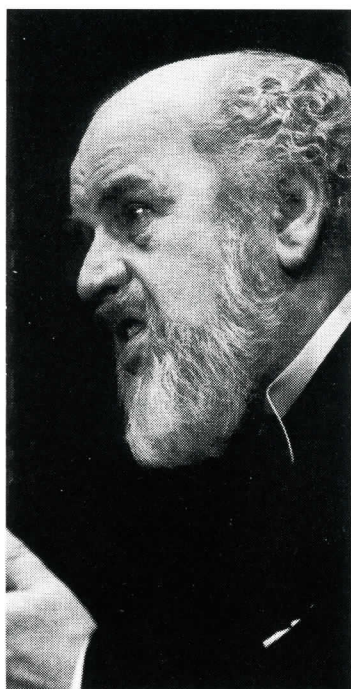
(Sigrid Neiiendam-portræt, 1942)

»Det er gennem Instinkt, Skabelsen foregaar, i Fantasi eller med det gode danske Ord Indbildningskraften, at Temperamentets impulsive og eksplosive Kraft bringes til Udløsning og stiller Skikkelsen bogstavelig og fignur lig paa Benene.«

(Johannes Poulsen-bogen, 1946)

»... den indirekte Antydning mere end den tydelige Understregning, Beaadnen mere end Haandgribeligheden er Skuespilkunstens mest indtrængende Virkemiddel, fordi den taler stærkere til Sindet end til Sansen og derfor baade bundet og griber dybere.«

(Johs. Poulsen/Reumert-bogen, 1918)

Aksel Erhardsen

● SKUESPILKUNSTEN ●

»Efter min Mening kan ingen Kunstner naa et saa stort kunstnerisk Resultat, som Skuespilleren i en fuldendt Præstation. Tænk Dem, hvad det vil sige, naar en Skuespiller lever sig ind i en anden Mands (Forfatterens) Tankegang, uddyber denne, fører den ud i sine yderste Konsekvenser, ja, omformer den undertiden ganske uden dog at tabe det Maal af Sigte, som Forfatteren har sat sig.

Og naar saa Figurens Linjer paa denne Maade er tegnet op, saa endda gøre den til Kød og Blod, til et levende Menneske, der gaar, staar og taler, som vi Mennesker gør, med andre Ord leve sig ganske ind i et tredje Menneskes Væsen og Vaner. Ja, jeg synes det er en saadan Rigdom af Iagttagelser fra Livet, en saa fortættet, intens Menneskefremstilling, at ingen anden Kunststart kan maale sig med skuespilkunsten.«

(Interview, 1909)

»I den største Kunst er der vel altid et Stenk af Overdrivelse, en Drift til at gaa udover menneskelig Begrænsning, helt ud til Sandsynlighedens yderste Grænse.«

(Mantzius-bogen, 1926)

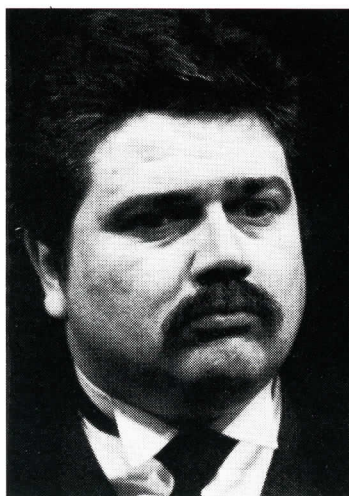
»Al anden Kunst efterlader sig et synligt Minde, et samlet Billede af Kunstnerens Væsen, et Kraftuddrag af hans Aand og Natur: Digtning, Tonekunst, Maleri, Skulptur, Arkitektur.

Alene Skuespilkunsten, den meget talende, er taus. Som selve Livet spejler sig i Skuespillerens Kunst, saaledes er hans Kunst selv som et Liv foran Spejlet: Naar Ansigtet er borte, er Billedet forsvundet. Men fælles for al Kunst gælder: Øjeblikkets Ry er en upaalidelig Taske – Eftertidens Ry er Fru Justitia.«

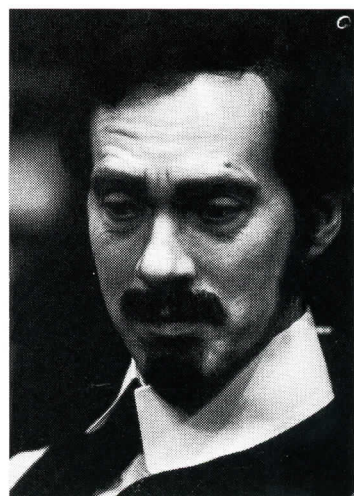
(Mantzius-bogen, 1926)

Joan Marquardsen

Kim Veisgaard

Caspar Koch

Det sker på Aarhus Teater

»Lyset over Skagen«

Jens Smærup Sørensens fine nærportræt af ægteparret Krøyer og elskeren Hugo Alfvén
Store Scene ★ Opføres 17. februar - 22. marts

»Matematik eller Kærlighed«

Marivaux' komedie fra 1724 om menneskenes falskhed og løgnen, der ikke varer evigt
Opføres på Studio 24. februar - 1. april

»Thors Brudfærd«

Ny dansk ungdomsmusical af Bjarne Reuther og Allan Mortensen bliver det helt store
tilløbsstykke for børn og unge på Scala ★ Opføres 14. januar - 18. februar.

»Lille Klaus og Store Klaus«

Børneteateret Filuren gæstespiller på Stiklingen for børn mellem 7 og 12 år
Opføres frem til midten af januar

Skuespil i bogform

En række skuespil opført på Aarhus Teater er gennem flere år blevet udgivet i bogform. Senest har forlaget Kimære udgivet Václav Havels »Fristelse«, som i denne sæson er opført på Studio. Skuespilbøger kan købes i Aarhus Teaters billetkontor og hos programsælgerne.

Gå i teatret sammen

Kontakt teatrets abonnementskontor (06 12 27 06) og hør nærmere om de specielle gruppeordninger.

Plakater

Et stort udvalg af plakater til Aarhus Teaters forestillinger sælges i billetkontoret og hos programsælgerne for kr. 30,- pr. stk.

Rundvisninger - Offentlige rundvisninger
bag kulisserne hver lørdag kl. 10.00.
Billetter à 10,- kr.

DIGT

Glem ej, at Livet giver ingen Ret,
selv om du hundred Gange Ret har faaet –
glem ej, at Livet blander godt og slet,
og døm ej, hvad du ikke har forstaaet.
Glem ej, at andre har en anden Tro,
at andres Tanker gaar ad andre Veje –
at dybe Tanker ogsaa dybest bo,
hvor de er Sjælens hemmeligste Eje.

H.N.